

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра теорії і методики початкової освіти

На правах рукопису

ТЕПЛОВА МАРИНА СТЕПАНІВНА

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО
ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітньо-професійна програма Початкова освіта

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Рекомендовано до захисту
Протокол №
засідання кафедри теорії і методики
початкової освіти від _____ 2024 р.

Науковий керівник:
Рославець Руслана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Завідувач кафедри _____ проф. Пріма Р. М.

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

У кваліфікаційній роботі розглядається проблема підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів, сформульовано теоретичні засади підготовки майбутнього учителя у психолого-педагогічному, філософському та соціологічному аспектах та запропоновано розв'язання актуального наукового завдання.

З'ясовано зміст основних визначень, що становлять понятійно-категоріальний апарат дослідження: «професійна підготовка майбутнього учителя початкових класів», «пізнавальна активність», «активний» і «активність». Встановлено їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Розкриваються деякі шляхи та засоби формування вмінь та навичок передбачення і доцільного використання необхідних способів та прийомів розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя, готовність майбутнього учителя; пізнавальна активність здобувачів початкової ланки освіти.

Summery

The qualification work examines the problem of training a future primary school teacher for the development of cognitive activity of younger schoolchildren, formulates the theoretical principles of training a future teacher in psychological-pedagogical, philosophical and sociological aspects, and proposes a solution to an actual scientific task.

The content of the main definitions that make up the conceptual and categorical apparatus of the study is clarified: «professional training of the future primary school teacher», «cognitive activity», «active» and «activity». Their relationship and interdependence have been established.

Some ways and means of forming the abilities and skills of prediction and appropriate use of the necessary methods and techniques for the development of cognitive activity of younger schoolchildren are revealed.

Key words: training of the future teacher, readiness of the future teacher; cognitive activity of primary education students.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	11
1.1. Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової освіти у науковому доробку вчених.....	11
1.2. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.....	21
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	25
2.1. Стан готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.....	25
2.2. Реалізація педагогічних умов підготовки майбутнього учителя до формування пізнавальної активності молодших школярів	36
2.3. Аналіз результатів дослідження	45
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Формування нової генерації фахівців педагогічного спрямування, готовність майбутнього учителя до розвитку пізнавальної активності у молодших школярів вимагає глибокого усвідомлення завдань освіти та творчого підходу до організації освітнього процесу.

Проблема розумового виховання у молодшого школяра є однією з найактуальніших питань сьогодення, де навчання посідає центральне місце у розвитку пізнавальної активності.

Пізнавальна активність — одна з конститутивних умов вдосконалення професійної продуктивної роботи духовного розвитку підростаючого покоління, підвищення рівня творчого потенціалу. Це і є показник ефективності освітнього процесу.

Пізнавальна активність здобувачів початкової освіти є показником ефективного та результативного навчання, бо вона стимулює розвиток самостійності, творчий підхід до опанування змісту освіти, спонукає до самоосвіти, до здобутку високих результатів у навчанні.

У педагогічних джерелах одностайного підходу до визначення поняття «пізнавальна активність» не має.

Витоки пізнавальної активності дітей ми спостерігаємо ще у далекому минулому: це і культура Давнього Сходу, Греції, Риму, на цю парадигму освіти наголошували і видатні мислителі свого часу.

Зокрема, Плутарх, охарактеризувавши картини спартанського виховання, нагадував, що дітям ставилися завдання, пов'язані із роздумами, винахідливістю та кмітливістю. А щоб з'ясувати як це діти розуміють, то і необхідно у своїх висновках було пояснити власні думки, причини відповідного судження, подати докази.

Про розвиток у школярів пізнавальної активності писав і А.Дістервег, який фіксує основні способи розвитку інтересів, зокрема вказуючи на «різноманітності», «жвавості вчителя, всієї його особистості».

Це стверджував і французький мислитель Ж. Руссо у романі «Еміль, або Про виховання», окреслюючи, що головним у навчанні є навіювання дитині бажання вчитися: «Безпосередній інтерес — ось великий рушій, єдиний, котрий веде вірно і далеко». Джерелом до знань, як зазначає Руссо, є: «природна для людини цікавість у відношенні до всього, що може її цікавити». Д. Дідро переконаний у тому, що «людина, яка нічого не знає може навчитися, справа лише в тому, щоб запалити у ній бажання вчитися».

Мислителі, представники різних світоглядних підходів, різних епох до багатьох питань, що відображають розвиток пізнавальної активності школярів в освітньому процесі в основному за своїми змістом були близькі або зовсім доповнювали один одного.

Неабиякий внесок у проблему підвищення якості навчання зробив К.Д.Ушинський, який зазначав, щоб «розбудити розумові здібності дітей, розвивати у них бажання і здатність самостійно, без учителя набувати знання. Завдяки цим здібностям людина буде навчатися все життя» [53, С. 249—250].

Я.А.Коменський акцентував увагу на ідеї про необхідність створювати умови такі, які б стимулювали і спонукали дитину до самостійного пошуку знань, до творчих підходів вирішення будь-яких завдань, а значить необхідність мислити, утверджуватись у власних доводах, «запалювати світильник», щоб побачити «давні скарби премудрості як у собі, такі і у великому світі».

У нашому дослідженні розкрито сутність пізнавальної активності школяра через поняття «активний» (*activus* — значить активний, кваліфікований, життєдіяльний) і «активність» (інтенсивна діяльність, діяльний стан).

Г. Костюк [22, с. 77] вважає, що за допомогою активності можна міняти навколишнє середовище, ширше пізнавати об'єктивну дійсність, зважаючи на те, яку ціль чи мету ми переслідуюмо. Він переконаний, що з допомогою цієї важливої означуваної якості можна проявляти себе енергійною, ініціативною, життєдіяльною особистістю.

Відзначимо, що фізичні та духовні сили дитини і є тією передумовою, що забезпечує її результативність.

Вивчення науково-педагогічних джерел дає змогу констатувати, що активність — це одна із найважливіших характеристик, з допомогою якої формується пізнавальна діяльність індивідуума, розширюється його кругозір, здійснюється динамічний психічний розвиток, свідомість, творчі можливості особистості [31, с. 17].

Розвиток пізнавальної активності школярів неможливий без впровадження в освітній процес різноманітних творчих завдань, оскільки на їх ґрунті розвивається пам'ять, увага, уява, тобто ті важливі характеристики, як стверджують психологи, вони послуговують основою збагачення продуктивного мислення та необхідних творчих здібностей дитини.

Реалізацію цих важливих завдань слід здійснювати використовуючи такий дидактичний принцип, як нарощування завдань від простих до складних, дотримуючись послідовності, поетапності, а це в свою чергу дає можливість формувати вміння робити аналіз, порівняння, абстрагування, узагальнення.

Такі форми, методи і принципи формування пізнавальної активності сьогодні є прерогативою освітнього процесу початкової школи. Бо, як повсякчас стверджують психологи, розвиток пізнання в дитини відбувається в ранньому дитинстві і продовжити цей важливий спектр роботи — одне з найважливіших завдань вчителя.

Про це неодноразово вказував педагог сучасності В.О. Сухомлинський, який стверджував, що навчальний процес у сучасній школі повинен розвивати всемогутню радість пізнання.

Ефективність навчання залежить від пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, адже діти повинні не тільки оволодіти певною сумою знань, але й вмінням спостерігати, порівнювати, знаходити взаємозв'язок між поняттями, розмірковувати. А досягти цієї мети можна лише за допомогою дидактичних ігор, ігрових ситуацій, цікавинок, творчих завдань, нестандартних завдань, що активізують пізнавальну діяльність.

В початкових класах розвитку пізнавальної активності приділяється надзвичайно багато уваги, тому що саме з перших кроків життя в школі у дітей формуються основні інтелектуальні вміння.

Необхідність удосконалення шляхів розвитку пізнавальної активності у молодших школярів зумовили вибір **теми нашого дослідження**: «Професійна підготовка майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової освіти».

Мета кваліфікаційної роботи полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.

Згідно з метою роботи ми поставили низку **завдань**:

1. Висвітлити сутність проблеми пізнавальної активності здобувачів початкової освіти у методичній та психолого-педагогічній літературі.

2. Проаналізувати проблему підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів у науковому доробку вчених.

3. Розкрити зміст, структурні компоненти, критерії та рівні сформованості фахової підготовленості майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності школярів початкової школи.

Об'єктом кваліфікаційного дослідження є процес професійної підготовки майбутнього вчителя закладу вищої педагогічної освіти.

Предмет кваліфікаційного дослідження: педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.

Гіпотеза дослідження: підготовка майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової школи залежить від дотримання таких умов:

- єдності теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів;
- запровадження сучасних інноваційних технологій навчання у процесі підготовки в умовах ЗВО;
- становлення досвіду впровадження методів, прийомів і засобів формування пізнавальної активності молодших школярів шляхом залучення майбутнього вчителя до застосування набутих знань на практиці.

Під час написання кваліфікаційної роботи для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань ми застосовували такі **методи**:

- теоретичні — науковий аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація теоретичних даних для визначення мети, завдань та гіпотези роботи; порівняння й узагальнення філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури, методичних статей у періодичних виданнях, матеріалів наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з цієї проблеми та сутності ключових понять;
- емпіричні — педагогічне спостереження, анкетування, бесіди, методи організації експериментально-дослідницької роботи; педагогічний експеримент із якісним і кількісним аналізом результатів;
- статистичні — методи вибірки, обробки й аналізу результатів дослідження.

Елементи наукової новизни і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів; уточнено поняття «готовність майбутнього учителя початкової школи до формування пізнавальної активності молодших школярів», «активний» і «активність».

Практичне значення виконаної кваліфікаційної роботи полягає тому, що розробленою і впровадженою методикою формування пізнавальної активності здобувачів початкової освіти можуть скористатися вчителі-практики початкової школи.

Апробація основних результатів дослідження.

Теоретичні положення і практичні результати дослідження викладено в доповіді на щорічній науково-практичній конференції на факультеті педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідна робота проводилася на факультеті педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки. Для проведення педагогічного експерименту способом типологічного відбору було визначено експериментальну та контрольну групи: 31-41 та 32-42 групи спеціальності «Початкова освіта». Дослідження проводилося протягом 2023-2024 навчальних років.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом експериментально-дослідного навчання з наступною перевіркою його ефективності у зазначених групах факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Теоретичні та практичні результати. Основні положення та висновки дослідження висвітлювалися на III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Формування готовності до інноваційної професійної діяльності майбутніх фахівців: теорія і практика : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Запоріжжя, 17.05.2024) / за ред. І. А. Барбашової, Л. Г. Ярошук. Запоріжжя : БДПУ, 2024. 291 с.), у науковій

публікації «Роль педагога у формуванні пізнавальної активності здобувача початкової освіти».

Об'єм та структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування) та 7 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

1.1. Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової освіти у науковому доробку вчених

Цей мінливий інформаційний світ налаштований на розвиток особистості, сформованості важливих її якостей, яка здатна самовдосконалюватись, саморозвиватись, на покоління, яке володіє самостійним інтелектуальним мисленням, вміє ставити мету у своєму житті, досягати її, прагнучи до пізнання. Таким і бачить Нова українська школа свого вихованця майбутнього.

Кожна людина — особистість, індивідуальність. Вона володіє властивою для неї пам'яттю, увагою, мисленням, мотивацією, особливістю бачення тих чи інших подій, вчинків, стратегією вирішення їх.

Враховуючи особливості дитини, вік та оточення, в якому вона перебуває ми можемо, діагностуючи усі ці умови, спрямовувати педагогічний вплив у необхідному його розвитку напрямі.

Навчання, будучи проблемно-пошуковим, розв'язує багато завдань, зокрема створюються належні педагогічні передумови для розкриття індивідуальних особливостей кожного школяра, є можливість використовувати особистісно-орієнтований підхід до організації освітнього процесу. Це дасть можливість активізувати пізнавальні потреби та інтереси учня.

Отже, орієнтація на особистість — головний зміст існуючої моделі, узгодженої із освітнім процесом.

Важлива з цього приводу є думка В. Володько і М. Солдатенко, що саме в молодшому шкільному віці формується самооцінка дитини, яка і визначає ставлення до самого себе, а, ознайомлюючись з іншими людьми, проходить процес інтеграції ними.

В процесі безпосереднього контакту, взаємодії, при спілкуванні найширше розкривається перспектива всебічного розвитку та подальшого вдосконалення особистісної структури, є шанс відшукати нові шляхи та засоби розвитку індивідуальної діяльності.

Завдання сучасної школи — підготовка молодих людей до самостійного та успішного життя, тобто освітній процес був побудований таким чином, в процесі якого відбувалось би зміцнення інтересу та прагнення дитини до пізнання і водночас сприяв би формуванню у кожного школяра пізнавальної активності, а це забезпечувало б розвиток свідомої, глибоко мислячої, здатної до самооцінки особистості.

З приводу потенційних можливостей дитини та їх реалізації Ж. Піаже зазначив «Оскільки джерело всередині дитини, то навчання може бути успішним лише тією мірою, якою воно використовує досягнення розвитку конкретної дитини» [14, с. 205]

Потребу розвивального навчання підкреслювали вчені далекої давнини.

Так, Платон, Аристотель, Сократ будували навчання дітей на методах пізнання. В подальшому ідею розвивального навчання та виховання, з врахуванням психологічних особливостей дитини підкреслювали Ян Каменській, Жан Жак Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Дістервег, А. Макаренко і К. Ушинський.

Впровадженням технологій розвивального характеру освітнього процесу кінця XIX - початку XX століття займалися Ш.А.Амонашвілі, Ю.К. Бабанський, І.М. Дичківська Є.П. Ільїн, С.М. Лисенков, Г.К. Селевко, В.О. Сухомлинський, В.Ф. Шаталов та ін.

Про розвиток пізнавальної активності з дітьми молодшого шкільного віку не переставав наголошувати видатний вітчизняний науковець початку XX-го Г. Ващенко. На цій же позиції був і психолог, засновник історично-культурної школи в психології, на якій базується психологічна теорія пізнавальної активності Л. Виготський. Він зазначав, що спостережливість, пам'ять, творча уява, логічне мислення мають бути важливими компонентами розвитку

індивідуальності. Однак, ці твердження знайшли свою актуальність в освітньому процесі у 50-ті роки, коли відійшли репродуктивні методи навчання, які притаманні дидактичним традиційним методам.

Коллективні наукові дослідження Л. Занкова, В. Давидова, Д. Ельконіна показали і ствердно заявили можливість розкриття резервних можливостей пізнавальної активності школярів, їх здатності до формування мотивів учіння, схильність навчитися пізнавати і розуміти те, що відбувається у світі.

Активізація освітньої діяльності школярів спроможна здійснюватись при забезпеченні принципу симфонізму, а вдосконалення розумових процесів здійснюватиметься з врахуванням їх творчих можливостей. Активна розумова діяльність школяра формується тільки тоді, коли у навчальному процесі відсутнє поняття механічного запам'ятовування окремих понять, висловлювань, правил, а домінують такі форми роботи, що дітей спонукають вникати у проблему, до включення їх у вирішення будь-яких творчих завдань, вимагають доповнень і осмислень уже здобутих раніше при самостійному опрацюванні знань.

Активізація пізнавальної діяльності, в тому числі закріплення, збагачення і систематизація опорних знань набуває необхідного змісту в умовах, коли молодші школярі не тільки продуктивно й раціонально оволодівають знаннями, але й бачать їх примінення, набувають вмінь їх використати у певних ситуаціях.

Такий шлях в освітньому процесі допомагає розвивати необхідні навички, реалізовувати свій творчий потенціал, він прокладає місточок до самостійності і регулювання своєю розумовою діяльністю.

Зміст такого навчання забезпечує реалізацію здобутих знань і здатність використання їх у певних життєвих діях, водночас виступаючи не тільки процесом, а й результатом діяльності.

Однією із складових навчального процесу є врахування індивідуального підходу до кожної дитини, бо сприйняття і засвоєння навчального матеріалу здійснюється неоднаково.

Реалізація індивідуального підходу сприятиме і запобіганню відставання дітей, які слабо сприймають матеріал, і водночас розвиватиметься пізнавальна діяльність більш здібних школярів. Організація діяльності здобувачів початкової ланки освіти у такому руслі відкриватиме можливість безупинному зростанню розумового розвитку школяра та його здатності до самоудосконалення.

Кожен школяр має бути на рівні з учителем суб'єктом навчального процесу. Л.М. Толстой зауважував, що знання повинні бути здобуті зусиллями думки, а не пам'яті.

Освітній процес має відбуватись за умови постійної активної взаємодії усіх школярів.

В.О. Сухомлинський стверджував, що у навчанні дитина повинна мислити, воно повинно виховувати у дитини розум, бо без цього школа перестане бути школою.

Навчальна діяльність, раціонально і продуктивно організована, розвиває пізнавальну активність дітей молодшого шкільного віку і забезпечує передумови для індивідуального зростання, базисною основою якого є свобода її духовного вибору: це і витонченість суджень, дисципліна мислення, вміння абстрагувати зосереджуватись на структурі своєї думки; об'єктивна самооцінка; вміння будувати свої думки в контексті з іншими, жити, дотримуючись норм і правил поведінки.

Дитина, як особистість, формується з раннього віку і тому так важливо не загубити все, що закладено в ній природою, «не закрити» бажання думати, фантазувати, висловлювати свої бачення тих чи інших подій, явищ, цілеспрямовано вивчати певні предмети, — бо це є пізнання світу, пізнати об'єктно-суб'єктну суть, навчитися дивитися і бачити, слухати і чути, торкатися і відчувати дотик, відчувати та розрізняти смак.

У розвитку пізнавальної активності молодших школярів відбуваються динамічні якісні зміни. Зокрема, молодший школяр чудово орієнтується у різного роду формах та кольорах, йому притаманна гострота зору та слуху,

однак цілеспрямовано робити аналіз результатів сприймання, виділяти головне, істотне, синтезувати спостереження, розширювати обсяг запам'ятовування дітям молодшого шкільного віку ще досить важко.

У школярів початкової школи домінує мимовільна увага, спрямована на яскраві вражаючі об'єкти, а гальмівні процеси формують нестійкість уваги. На цьому етапі розвитку дитини необхідно створити таку атмосферу цілеспрямованої діяльності, при якій у школяра виникає необхідність самостійно керуватися поставленою метою і створюються такі умови, коли виникає потреба реалізовувати сформовані цілі і добиватися їх виконання, зростає потреба самоконтролю, а від педагога залежить лише вміння організувати освітній процес так, щоб до нього були залучені всі діти [4, С.12-14]

Зважаючи на психологічні особливості молодших школярів, варто звернути увагу на одну з найважливіших якостей особистості — мислення, яке виявляється у судженнях, поняттях, міркуваннях, умозаключеннях; їм доступно робити елементарний аналіз якихось процесів, проте пов'язати їх в одне ціле зробити може не кожен здобувач початкової ланки.

В подальшому процесі аналізу переходить в операцію абстрагування, узагальнення та формування понять.

Викликає інтерес експериментальні дослідження пошукового характеру, в результаті яких можна досягти ефективності в питанні переходу не тільки від конкретного до абстрактного, а й навпаки, від абстрактного до конкретного (В.В. Давидов, С.Д. Максименко та ін.), оскільки з дорослішанням збільшується накопиченням дітьми досвіду, а значить і зростає якість та кількість умозаключень, їх істинність та змістова складова (М.Н. Шардаков).

У педагогічній теорії і практиці широко культивується поняття «активність», проте у науковому аспекті воно трактується науковцями неоднаково. Дехто узагальнює поняття активність з діяльністю, інші — активність є результат діяльності, ще інші — у своєму баченні переконані, що дане поняття включає значно ширший зміст, ніж діяльність.

Ми ж спробуємо виявити найголовніші аспекти цього поняття:

— незвичайний стан школяра, який викликає уважність, конкретна участь його у розглядуваній проблемі; вмiле переключення мотивації в залежності від обставин, швидке реагування на зміни;

— активність не є діяльністю хоча би тому, що вона не виражає її суті, а лише її рівень та характер; вона притаманна людині, а в загальному розумінні — суб'єкту діяльності;

— активність є пізнавальною, суть якої ціннісне і складне навчання дитини, інтенсивний розвиток його проходить у молодшому шкільному віці; пізнавальна активність служить передумовою до формування самостійності та самоутвердження.

Формування останніх основане на рівні ініціативності дитини, пов'язані з пошуком різних шляхів розв'язання поставлених завдань без участі наставників; і чим раніше малюк проявляє цю якість, тим швидше проявляється його активність в цілому: це і орієнтування у житті, суспільстві, навколишньому оточенні.

Характер успішного навчання можна оцінити по тому, чи часто школяр висловлює думку «Я сам» — це і є той показник, при якому ці рішення треба розвивати, підтримувати і допомагати дитині у правильності її задуму та висловлюванні прийнятих ним рішень.

Здобувач початкової ланки свідомо утверджується, що з його думкою рахуються, його пропозиція не була відкинута при формуванні загального підсумку.

Такий розвиток проблеми націлює дитину на пошуки нових особистих ініціатив. Пізнавальну активність і самостійність дитини слід постійно підтримувати, бо вона виражається в мобільності способів діяльності, в характері знань, умінь, в прагненні розширити, поглибити і активізувати пізнавальну діяльність шляхом використання широких ЗМІ.

Стаючи суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності школяр активізується при обговоренні різних загальних проблем, предметно і активно,

доповнює своїх товаришів, сміливо ставить свої запитання, вносить корективи, старається робити логічні висновки.

Важливим компонентом у пізнавальній діяльності виступає інтерес. Його не може замінити ніяка інша якість навчальної діяльності, це він послуговує поштовхом до будь-яких дій, виражає вибіркового характер, бо не виникає там, де відсутній об'єктний зміст, значимість, а у спілкуванні він проявляється всебічно до всього, що нас оточує, до вчинків і подій, до інформаційного простору, ЗМІ, охоплює всі сфери соціальної життєдіяльності. Він є ключовим в успішному отриманні знань, у створенні загального тону всієї освітньої галузі.

Ціннісні орієнтації дитини та інтереси перебувають у конкретному взаємозв'язку, їх цікавлять не будь-які випадковості чи ситуативні випадки, а системне, стійке, цінне, яке знаходиться в полі зору, саме це і викликає глибокий інтерес.

Школяр, який окутаний байдужістю, можна співставити з роботом, штучним механізмом, він не може розв'язати щонайменшої проблеми, бо виступає не як співучасник дії, співрозмовник, не хоче або не може з'ясувати суть завдання, і тому перетворюється в істоту, обділену людськими якостями. Інтерес лежить в основі вирішення будь-яких питань.

І, безперечно, коли у молодій людини інтерес є внутрішньо мотивований, щодо суб'єкта навчальної діяльності, то ми можемо говорити, що у дитини сформовані стійкі власні погляди і це стане основою його індивідуального розвитку та самостійності.

Отже, у навчально-розвивальному освітньому процесі майбутньому вчителю, безперечно, належить зробити суттєвий акцент на широке застосування методів викладання, заснованих на співпраці усіх учасників навчального процесу.

Цілий ряд вчених, видатних педагогів, психологів, вчителів-методистів опираючись на доводи, що молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного та особистісного розвитку, в тому числі мотивів учіння, розвитку

стійких пізнавальних потреб та інтересів, критичності у ставленні до себе та оточуючих; набуття навичок спілкування з однолітками і не тільки; усі новоутворення, які виникають у цей час, навчальна діяльність є сприятливе освітнє середовище.

Тож вчителю належить вміло і продуктивно використати цей час, реалізуючи творчі методи навчання, стимулювати пізнавальну активність школяра.

Отримати знання, розвинути здібності дитини, забезпечити розвиток індивідуальних і пізнавальних можливостей і таланту є пріоритетним напрямком освітнього процесу на сучасному етапі її розвитку. Процес творчого пізнання є цілеспрямованим і здійснюється у відповідних умовах за допомогою системи педагогічного впливу.

Питання розвитку пізнавальної активності школярів молодшого шкільного віку у дидактиці та й в освітній галузі взагалі не є новим. Нині створений солідний дослідницький фонд у цій сфері, і це відкриває значні перспективи для розвитку цієї проблеми як в теоретичному, так і в практичному плані.

Виниклі сьогодні різновиди діяльності дають можливість розкривати внутрішній потенціал людини та практично використовувати їх у взаємозв'язку з потребами життя.

Диктаторські впливи та накази дорослих (будь то батьки, педагоги), категоричність виконання заданих завдань, накази, судження без залучення школяра до активного обговорення відповідних питань, без стимулювання їх міркувань не тільки не сприяють розвитку активізації пізнання, а , навпаки, притуплюють пізнавальну допитливість та самостійність, гальмують процес пізнання та інтерес.

Освітній процес активізує пізнавальну діяльність школярів тільки при створенні необхідних зовнішніх і внутрішніх умов, що регламентовані продуктивною організацією уроку, його змістом, формами роботи наставника;

мотиваційні та оцінні якості, самоудосконалення та утвердження особистості, способи спостереження, прагнення до висот пізнання тощо.

Зауважимо, що проблема розвитку пізнавальної активності не є засобом підвищення ефективності змісту навчання його методів чи форм його організації, а це — формування всебічно розвиненої особистості, яка б знайшла своє місце у житті, відповідала б запитам суспільства із сформованою життєвою позицією.

Нові форми і методи навчальної діяльності (проблемне навчання, дотримання між предметних зв'язків, застосування інноваційних методів навчання, в тому числі інтерактивних технологій, технічні засоби навчання) відкрили ширші можливості розвитку пізнавальних інтересів та активізації освітнього процесу.

Це виражається також індивідуальними можливостями школяра: регулювати свої дії, швидкість і адекватність реагування, прагнення і вміння ставити завдання, мобільність їх вирішення, вміння вчасно знайти вихід з певних ситуацій, здатність до саморегуляції.

Пізнавальна активність — це той чинник, який сприяє покращенню освітнього процесу в цілому, бо, впливаючи на нього змушує вчителя шукати більш ефективні резерви, перевіряє надійність попередніх; формує цінні властивості особистості дитини (активно відгукнеться на його оточення, матиме можливість розвитку творчого задуму).

Інтенсивна діяльність освітнього процесу задовольняє і вчителя, і здобувача початкової освіти, бо на цій основі виникає потреба у спілкуванні, створює цінні довірливі стосунки, які забезпечують подальший розвиток пізнавальної активності.

Успішність і досконалість освітнього процесу досягається тоді, коли в ньому активну участь беруть усі учасники навчального процесу, тобто і вчитель, і школярі, бо навіть тоді, коли маленький здобувач виконує вказівку вчителя бездоганно, добросовісно виконує всі вимоги, які перед ним стоять — ці виконавчі функції не формують особистості, хоч і є складовими навчального

процесу. Процес формування пізнавальної активності оснований на міжсуб'єктних відносинах, перебуває у постійному русі, зазнає безперервних змін, якісних перетворень і потребує уваги.

Зазначимо, що ерудиція, майстерність вчителя, його талант мають при цьому величезний вплив на діяльність дитини, її гармонійний розвиток, але активність школяра зростає при взаємонавчанні, він сильніше впливає на результат, мотивація набуває осмисленого характеру. Він, ставлячи перед собою завдання, самотужки шукає шляхи його самостійного розв'язання.

Міжсуб'єктні відношення, коли вчитель і вихованець синхронно, у діяльнісному взаємозв'язку виконують якесь доручення, збагачують один одного, отримують моральне задоволення, спільно вивчають і пізнають методи розв'язання проблеми, усуваючи її прорахунки. У цьому випадку школяр є суб'єкт пізнавальної діяльності, а вчитель здобуває активного союзника.

Для розвитку пізнавальної активності є чимало прийомів, бо є багато факторів впливу, в тому числі вивчення багатьох шкільних предметів, досвід роботи вчителя, його фаховість, вік дитини, рівень знань, навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.

Важливіші чинники, які впливають на розвиток пізнавальної активності:

- ситуації, де виученик захищає свою думку, аргументує, доказує;
- готує і ставить запитання вчителю, одноліткам, виникає необхідність пояснення, шукає можливість самостійного пізнання;
- внесення корективів, порад;
- надання допомоги одноліткам при виникненні труднощів;
- здійснення пошукових операцій для виконання завдань максимумів;
- аналіз особистих пізнавальних і практичних дій;
- введення, впровадження в елементи праці гри в колективну працю тощо.

Творчий характер пізнавальної діяльності чітко пов'язаний із застосуванням сучасного, модерного, нового, із зміною стереотипів дій, умов діяльності.

У спільній колективній навчальній діяльності відкриваються не тільки здібності і можливості вихованців, їх внутрішні ресурси, але й педагогічна майстерність вчителя, вміння прогнозувати результат.

Тому НУШ вимагає високого рівня професіоналізму педагога, гуманістичної спрямованості, соціальної та психологічної зрілості особистості, сформованості його фахових якостей, усвідомлення того, що від його власної організації залежить вихованість молодого покоління.

1.2. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів

Створивши відповідні нормативні, науково-методичні, організаційні, моніторингові умови, ми можемо говорити про ефективність підготовки майбутніх учителів до формування пізнавальної активності в учнів молодшого шкільного віку.

Розглянемо трактування поняття «умова» в літературних джерелах. Наприклад, тлумачний словник розглядає його як «обстановка, в якій відбувається що-небудь», і як «правило, що встановлено в певній галузі життя або діяльності», і як «вимога, що висувається однією із сторін, що домовляються між собою»; [3, с.729] у філософському — як «філософська категорія, що виражає відношення предмету до оточуючих його об'єктів, без яких він існувати не може, а також як обставина, від якої щось залежить». [54, с. 127].

Єдиного підходу немає і до визначення поняття «педагогічні умови». Найчастіше під ними розуміють обставини, перспективи, фактори освітнього процесу.

Зокрема, поняття «Педагогічні умови, — вважає Н.Манжелій — це, по-перше, обставини, можливості, від яких залежить функціонування навчально-виховного комплексу; по-друге, фактори та правила успішної життєдіяльності всієї педагогічної системи; по-третє, ті вимоги, які повинні виконувати

педагоги з метою забезпечення високої ефективності педагогічного процесу».
[29, с. 80]

І.Ісаєв під соціально-педагогічними умовами функціонування педагогічної системи розуміє «стійкі обставини, які визначають її стан та розвиток». [50, с. 18].

Педагогічні умови (зовнішні та внутрішні) як фактори розглядають А.М. Алексюк, А.А. Аюрзанайн, П.І. Підкасистий і вважають, що використовуючи їх, можна досягти поставленої мети [1, с.55].

Для нашого дослідження було створено різні умови: загальні та спеціальні.

До перших умов, які визначають ефективність функціонування системи формування готовності майбутніх учителів до розвитку пізнавальної активності в цілому, нами було віднесено такі формати:

1. В освітній процес ЗВО має бути включена щонайбільше розробка та реалізація технології формування готовності майбутніх учителів до розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

2. Процес навчання майбутніх вчителів повинен базуватися на освітніх інноваціях.

3. Ефективне становлення майбутнього вчителя у великій мірі залежить від змісту системи заходів, що базуються на розповсюдженні та впровадженні освітніх технологій розвитку пізнавальної активності учнів, що виступають як єдине ціле: мотиваційний, цільовий, інформаційний, процесуально-діяльнісний та рефлексивний та підсистеми професійно значущих властивостей індивідуума.

4. Модель готовності майбутніх учителів до розвитку пізнавальної активності молодшого школяра має бути співзвучною з вимогами інноваційної персоналізованої педагогічної освіти. Такої мети досягається тільки шляхом тісної взаємодії суб'єктів навчального процесу, індивідуалізації навчання, сформованого на креативності та критичності професійного мислення студента,

використовуючи урізноманітнені нові форми, методи та прийоми освітнього процесу.

До спеціальних умов освітнього процесу, що розкривають дану проблему ми відносимо:

1.Формування в здобувачів вищої освіти мотиваційної готовності визначається такими педагогічними умовами:

— перша буде ефективною, якщо ключовими цілями стверджено прийняття студентами завдань модернізаційних трансформацій у системі загальної середньої освіти як особистісно важливих і розвиток у них мотивації здобутку в професійній галузі;

— друга спрямована на комплекс заходів, що представляють собою систему тренінгових занять із формування в них принагідних знанневих, дієвих і внутрішніх мотивів.

— третя умова представляє комплекс заходів, де присутня система тренінгових занять, спрямованих на формування оптимальної тактики цілеутворення, почуття особистісної причинності та синдрому перемоги.

2.Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до педагогічного цілеутворення повинні реалізовуватися в умовах практичного навчання, враховуючи принцип соціовідповідності освітніх цілей та принципів діагностичного формулювання мети та оптимальності.

3.Процесуально-діяльнісна готовність майбутнього вчителя продемонструє його вміння розширити пізнавальну активність учнів молодшого шкільного віку на підґрунті діяльнісного підходу, що впроваджується в контексті феноменологічної теорії здібностей.

4.Впровадження інноваційних технологій у пізнавальну діяльність молодшого школяра має відбуватись на принципі наукової педагогічної творчості та новаторства в ракурсі комплексного підходу.

5.Формування пізнавальної активності молодших школярів майбутній вчитель може забезпечити враховуючи їх соціально-психологічні особливості та при здійсненні комплексу заходів.

б.Ефективність формування пізнавальної активності школяра початкової ланки буде успішною, якщо підготовка майбутнього вчителя базуватиметься на програмно-цільовому підході.

Важливими властивостями вчителя є гуманістична спрямованість його діяльності, професійна компетентність, удосконалення педагогічних методів роботи, педагогічні здібності, майстерність і талант.

Педагогічна діяльність вимагає від учителя здатності до модефікації, комбінування змісту навчального матеріалу у нестандартному напрямі, ефективне використання кшталтів, методів, прийомів нестандартних форм організації освітнього і виховного процесу, готовності до експериментування, до пошуків шляхів результативного навчання з метою його активізації.

Таким чином, ефективність підготовки майбутнього вчителя залежить від повноти забезпечення всього комплексу умов, потрібних для здобутку її цілей.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Стан готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів

Використовуючи багатогранні шляхи, методи та прийоми підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової освіти актуальною є проблема визначення структурних компонентів цього складного інтегративного утворення. Огляд літературних джерел з даної проблеми підтверджує різноплановість підходів до трактування змісту і структури готовності здобувачів вищої освіти до формування пізнавальної активності школярів.

У визначенні самого поняття «структура» є деякі розбіжності, хоч більшість науковців вважають, що дане поняття — це не тільки схема взаєморозташування, впорядкованості елементів системи, але й самі ці частини.

Аналіз як психологічної, так і педагогічної літератури показує про неоднозначність підходів до визначення структури, оцінки та рівнів ефективності підготовки майбутнього вчителя до різних видів практичної діяльності. Незважаючи на численні роботи, в яких розглядаються компоненти, критерії, показники, складові пізнавальної активності, не існує усталеного визначення структури, як і «готовності майбутнього вчителя початкової школи до формуванні пізнавальної активності» школярів молодшого шкільного віку, зокрема.

З допомогою показників, які були виявлені в процесі наукових досліджень визначило окремі підходи до їх розв'язання.

Тлумачення понять «критерій» та «показник» було взято з енциклопедичного словника та додаткової літератури.

Для визначення оцінки предмета або явища задіяний критерій, а в основу оцінки лягли класифікації, порівняння педагогічних процесів. Критерій за

своєю значимістю є поняття ширше, ніж показник, останній же являється складовою критерію та має низку ознак.

Показник характеризує вияв якості у діяльності, поведінці, вчинках.

Конститутивне місце у нашій роботі потрібно прописати педагогічному експерименту, який є методом комплексного характеру, оскільки охоплює спільне використання методів спостереження, бесіди, анкетування, діагностувальних контрольних зрізів.

Педагогічний експеримент проводився на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки. Викладачі отримали спеціально розроблені рекомендації щодо впровадження системи роботи з формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, пов'язані із формуванням пізнавальної активності.

В основу експериментальної роботи було покладено наукові припущення: робота з методичної підготовки здобувачів вищої освіти щодо удосконалення організації освітнього процесу, підвищення якості формування пізнавального інтересу стане результативним за умов:

1) врахування психологічних і лінгводидактичних чинників, що впливають на процес методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи;

2) поєднання системного, синергетичного, діяльнісного, компетентнісного підходів;

3) дотримання принципів систематичності та неперервності вироблення методичної компетентності здобувачів факультету педагогічної освіти та соціальної роботи;

4) належна організація самостійної роботи, налагодження наукової праці, безпосереднє консультування з будь-яких методичних питань викладача.

Дослідне навчання здійснювалось протягом констатувального (діагностувальний) та формувального (змістово-процесуальний, корекційно-рефлексивний) етапів.

Метою констатувального етапу роботи передбачалося апробувати систему роботи з формування професійної компетентності здобувача вищої школи щодо ефективності формування пізнавальної активності у ЗВО. Перший етап дослідження був підготовчим і проходив у таких напрямках:

1. Проведення контрольних зрізів з метою виявлення рівня методичної компетентності респондентів.

2. Організація анкетного опитування здобувачів факультету педагогічної освіти та соціальної роботи.

3. Пропедевтична апробація розробленої системи роботи з майбутнім вчителем із вище зазначеного факультету.

Другий етап – основний, передбачав реалізацію спеціально розробленої системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової ланки, включаючи її регулювання і коригування.

Третій етап – завершальний, призначався для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

На кожному етапі робота характеризувалася рівнем самостійності та активності респондентів.

Для проведення дослідного навчання було окреслено низку умов:

а) під час поділу академічних груп на експериментальні та контрольні було залучено студентів з приблизно однаковим рівнем методичної компетентності;

б) навчання у контрольній групі здійснювалось відповідно до традиційної методики;

в) майбутній вчитель експериментальної групи дотримувались усіх етапів дослідного навчання за розробленою нами програмою;

г) кількість лекцій і практичних занять у контрольній та експериментальній групах була однаковою;

г) контрольні зрізи наприкінці кожного етапу навчання проводились і в експериментальній, і в контрольній групах за однакових умов, із дотриманням ідентичних критеріїв оцінювання.

Для перевірки наукового припущення було проведено констатувальний експеримент, завданням якого було:

— на скільки майбутній вчитель початкових класів може визначати критерії та показники щодо проведення пізнавальної активності школярів молодшого шкільного віку.

На даному етапі ми визначили такі ступені: високий, середній та низький рівні готовності респондентів до формування пізнавальної активності молодших школярів:

Для першого рівня характерно:

— для цього рівня властива чітко виражена стійка творча активність та продуктивність;

— побудова плану розвитку, що відображав би підхід до вміння та здатності оцінити власний індивідуальний стиль навчальної діяльності, враховуючи необхідність застосування сучасних новітніх педагогічних технологій;

— глибока переконаність, самоусвідомлення необхідності та важливості у підборі шляхів, форм, принципів, засобів, методів та методичних прийомів, які створюють ті умови, притримуючись яких, ми досягатимемо поставлених сьогоднішнім цілей, в тому числі, необхідних для формування фундаментальних основ пізнавальної активності молодших школярів;

— враховуючи різноплановість предметів початкової школи, необхідно володіти індивідуальним підходом у їх проведенні, забезпечивши тим самим опанування школярами знань, умінь, навичок з окремих дисциплін та формування їх пізнавальної активності;

— усвідомлення психолого-педагогічних завдань, що пов'язані з організацією пізнавальної діяльності під час навчання;

— використання педагогічного досвіду в цілому, в тому числі і свого професійного в організації та проведенні уроків, де пізнавальна діяльність є цінним структурним елементом;

- розробка власного стилю в організації навчання, де широко впроваджується пізнавальна діяльність;

- активно, відповідально, проявляючи особливу ініціативність та творчість, проводити планування, підготовку до уроків та у його проведенні застосовувати пізнавальні засоби формування активності дітей молодшого шкільного віку;

- враховуючи триєдину мету уроку виявляти прогалини, швидко виправляти їх, реконструювати пізнавальні елементи відповідно до певних умов конкретного уроку;

- підвищений інтерес до вдосконалення методики використання пізнавальної діяльності через спілкування з досвідченими педагогами та вчителями-методистами;

- розробка, апробація та вивчення ефективності навчально-пізнавальних методик, започаткованих в освітньому процесі та їх значення при формуванні пізнавальної діяльності у молодших школярів;

- володіння глибокими та міцними психолого-педагогічними знаннями, пов'язаних з принципами та особливостями взаємозв'язку навчальної та пізнавальної діяльності з урахуванням характеристик учнівського колективу.

Середній рівень готовності майбутніх фахівців до формування пізнавальної активності школярів характеризується:

- використання в педагогічному процесі нових педагогічних технологій, комунікабельність, вміння використовувати наявні пошукові інноваційні роботи та досягнення в педагогічній інноватиці;

- переконаність, глибоке розуміння ролі і значення пізнавальної діяльності у повсякденній навчальній роботі;

- усвідомлення у необхідності використання нових форм роботи, з допомогою яких формується пізнавальна активність дітей на уроках;

- роль та практичне використання отриманих теоретичних знань про пізнавальну діяльність в процесі професійної практики, як одного з елементів навчання;

- несистематичність, недостатність використання умінь та навичок, пов'язаних з пізнавальною діяльністю;

- активність, ініціативність та творчість під час планування, підготовки та проведення уроків із застосуванням пізнавальних форм роботи виявляється не систематично;

- хоч і позитивно вчителем оцінюється ступінь застосування пізнавальної діяльності на уроках, проте переконливості діяльнісного успіху цієї роботи не відзначається;

- прояв та місце особистісних мотивів у піднесенні інтересу до пізнавальної діяльності в процесі апробації їх на уроках;

- практичні можливості застосування пізнавальних завдань шляхом комунікативного спілкування з вчителями-практиками;

Низький рівень готовності майбутніх педагогів до формування пізнавальної активності здобувача початкової освіти характеризується:

- використання традиційних прийомів і методів навчання переважає у практичній роботі;

- недостатньо вмотивована та не повністю усвідомлена необхідність використання пізнавальних завдань на уроках;

- оволодіння знань, умінь та навичок, пов'язаних із втіленням пізнавальних елементів у практику роботи носить ситуативний та обмежений характер;

- низький рівень творчих спрямувань, відсутність завдань інноваційної технології та байдуже особистісне ставлення до пізнавальної діяльності;

- пізнавальні завдання на уроках впроваджуються несистематично;

- планування, підготовка та проведення уроків із застосуванням пізнавальної діяльності проводиться нерегулярно, або проводяться без особливого бажання;

- впровадження пізнавальних завдань на уроках відбувається без попереднього обговорення їх із вчителями-новаторами, що призводить це до неефективності засвоєння цих завдань;

— незнання психолого-педагогічних особливостей дітей, відсутність знань з цих дисциплін та методик викладання предметів, небажання удосконалити знання і вміння дітей та недбайливість застосування пізнавальних завдань на уроках;

— невміння та непрофесійність вчителя початкових класів до здійснення позитивного впливу на учнів молодшого шкільного віку шляхом застосування пізнавальних завдань у навчальній діяльності;

— низький рівень підготовлених вчителем пізнавальних завдань, які беззмістовно використовуються у навчальному процесі.

Крім того, ми розглянули критерії, за якими можна оцінити особливості підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності школяра та показники, які водночас і будуть характеризувати їх.

Перший — мотиваційний: базується на позитивному ставленні респондентів до навчальної діяльності та вихованні школярів.

Він об'єднує такі елементи:

— професійний аспект світогляду майбутнього вчителя, почуття фахової відповідальності, позитивне ставлення й інтерес до планування та освоєння інноваційних технологій;

— підвищення ефективності власної професійної діяльності відповідно до принципів інноваційності в освіті;

— позитивне ставлення майбутнього фахівця у необхідності включення пізнавальних завдань до структури уроку;

— прагнення майбутнього педагога до удосконалення навчально-пізнавальної діяльності школяра;

— сформованість почуття особистісної та професійної відповідальності за наслідки діяльності у навколишньому світі.

Змістово-операційний компонент відображає систему професійних знань майбутнього педагога:

— фахових знань як базової основи та методичних знань, які дозволяють планувати, здійснювати та контролювати свою діяльність в освітньому процесі;

- практичний досвід навчальної діяльності, який забезпечує відповідний алгоритм у його функціонуванні;

- практика творчої діяльності;

- досвід здійснення емоційно-ціннісних ставлень у формі особистісних орієнтацій;

- врахування вікових та розумових особливостей учнів при формуванні пізнавальної діяльності, що забезпечить позитивний психолого-педагогічний клімат на уроці;

- творче переосмислення всіх новацій, що застосовуються у навчальному процесі та вдала адаптація впроваджуваних концепцій та методик.

Діяльнісно-технологічний критерій передбачає:

- позитивне ставлення до процесу формування у школяра пізнавальної активності;

- наявність у молодших школярів досвіду виконання різних видів діяльності, спрямованих на формування пізнавальних і практичних умінь;

- високий рівень відповідальності за власну діяльність у процесі формування пізнавальної активності учнів початкової школи;

- здатність до збереження суб'єкт-суб'єктних відносин із здобувачами початкової освіти у процесі виконання ними запланованих пізнавальних завдань;

- врахування у своїй педагогічній практиці уміння усвідомлювати свої якості, індивідуальні здібності та професійні вміння;

- здатність учителя до самооцінки власної педагогічної діяльності та до постійного професійного самовдосконалення;

- спроможність учителя до емпатії;

- вміння вчителя забезпечувати сприятливий емоційний клімат на уроках.

Таким чином, посилаючись на напрацювання дослідників, критерії й показники сформованості готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності узагальнено в таблиці 2.1.

Критерії та показники сформованості готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності

Критерії	Показники
Мотиваційний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Усвідомлення мети професійної діяльності. 2. Мотивація до відбору ефективних сучасних технологій навчання для їх реалізації в професійному середовищі. 3. Усвідомлення значущості співробітництва молодших школярів для успішної професійної діяльності. 4. Позитивна мотивація до вдосконалення умінь співпрацювати в професійному середовищі. 5. Формулювання цілей співробітницької діяльності майбутніх вихованців. 6. Прагнення підвищувати свій професійний рівень.
Змістово-операційний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність знань з фахових, педагогічних професійно-методичних та психолого-педагогічних дисциплін. 2. Знання нормативних освітніх документів. 3. Володіння інформаційно-комунікаційними технологіями та вміння структурувати навчання з використанням змішаних форм роботи в режимі співробітництва. 4. Уміння проектувати групову роботу на уроці з урахуванням вимог до діяльності в режимі інтерактивного навчання.
Діяльнісно-технологічний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність професійно-значущих умінь. 2. Уміння організувати співпрацю з використанням різних інформаційних джерел та в різних режимах. 3. Особистісні якості та здатності вчителя початкової школи, що сприяють ефективному використанню різноманітних форм навчання.

Для отримання об'єктивних даних про стан готовності майбутніх учителів до формування пізнавальної активності молодших школярів ми провели анкетування.

Зміст анкет включав питання, за допомогою яких з'ясувався щабель розвитку кожного з складових готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів.

Звертаємо увагу, що під час складання анкет дотримувались таких вимог:

- відповідність запитань програмі дослідження та його завданням;
- підбір точних запитань, які найбільш повно відображають

досліджуване явище та ставлення опитуваних до досліджуваної проблеми;

— використання відкритих (респонденту висловлює свою думку) і закритих (з обмеженим варіантом відповідей) запитань, надання достатнього простору для відповідей на закриті запитання;

Для проведення констатувального експерименту ми залучили здобувачів вищої освіти III та IV курсів Волинського національного університету імені Лесі Українки, що навчаються за спеціальністю 013 «Початкова освіта».

Методом анкетування ми продіагностували сформованість майбутнього вчителя до даної проблеми.

Розробляючи анкету ми дотримувалися *об'єктивності* (оцінювати педагогічний процес, який досліджується, не допускаючи спірних оцінок різними дослідниками), *адекватності* (оцінюється саме те, що хоче оцінити експериментатор), *нейтральності* (рівнозначність для всіх явищ даного дослідження).

Кожна відповідь оцінювалась у 12 балів (для подальшого аналізу результатів та розподілу респондентів за рівнями підготовки кожному з ступенів було присвоєно бальний показник).

За результатами анкетування ми з'ясували, що стан сформованості готовності майбутніх учителів до формування пізнавальної активності школярів має середній рівень — 50%, низький — 34%, і, на жаль, тільки 16% відповідає високому рівню.

На нашу думку недостатня підготовленість майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності у школярів молодшого шкільного віку виникає, якщо:

- недостатня теоретична підготовка;
- відсутність знань про методи, методичні прийоми, кшталти, принципи навчання;
- брак практичних умінь та навичок до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Відповідно до поданих критерій та показників нами виокремлено три рівні сформованості:

1. Елементарний рівень:

- засвідчено у здобувачів з недостатньою спрямованістю на здійснення навчальної діяльності;
- мають поверхневі психолого-педагогічні й фахові знання;
- недостатньо сформовані професійно й особистісно значущі якості;
- вони неспроможні ефективно самоаналізувати й коректувати власну поведінку;
- демонструють фрагментарне володіння методами й прийомами розвитку пізнавальної активності молодших школярів (за умови підтримки з боку викладача).

2. Репродуктивний: майбутній вчитель загалом виявляє спрямованість на реалізацію пізнавальної діяльності. У нього знання з психолого-педагогічних і фахових предметів систематизовані, але міжпредметні зв'язки недостатньо ними усвідомлені.

3. Творчий:

- респонденти демонструють чітку спрямованість на формування пізнавальної активності;
- вони свідомо й комплексно оволоділи системою психологічних, педагогічних і фахових знань, демонструючи високий рівень грамотності;
- вони володіють високим рівнем знань теорії та методики розвитку різних форм пізнання школярів основної школи, сформованістю професійно-особистісних значущих якостей. Такі студенти намагаються постійно аналізувати свою діяльність і виправляти свою поведінку.

Анкетування, проведене в експериментальній та контрольній групах, дало можливість визначити ступені розвитку кожного з компонентів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування пізнавальної активності молодших школярів.

Результати констатувальних досліджень засвідчили, що найгірше сформований змістово-операційний компонент готовності респондентів до формування пізнавальної активності молодшого школяра. Пояснюється це тим, що у респондентів недостатній рівень знань та умінь для того, щоб організувати процес розвитку у школярів пізнавальної активності. До того ж студенти не мають практичного досвіду цілеспрямованого навчання здобувачів початкової освіти з орієнтиром на розвиток та становлення їх пізнавальної активності.

Отже, під час констатувального етапу нами виявлено недостатність необхідного відповідного навчально-методичного забезпечення, яке б сприяло формуванню готовності майбутніх педагогів до формування пізнавальної активності учнів, що засвідчує необхідність теоретичного обґрунтування й практичного впровадження відповідних організаційно-педагогічних умов і технологій формування означеної якості.

2.2. Реалізація педагогічних умов підготовки майбутнього учителя до формування пізнавальної активності молодших школярів

Другий етап дослідження — формувальний експеримент переслідував ціль вияснити ступінь професійної готовності майбутнього вчителя початкової ланки освіти до організації пізнавальної діяльності відповідно до розробленої моделі.

Основними елементами розробленої нами експериментальної структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутнього вчителя із школярами молодшого шкільного віку були формування пізнавальної активності здобувачів початкової ланки та порівняльні аналізи результатів обох груп.

Слід відзначити важливі характеристики цієї моделі:

— група складових, що стосуються професійної готовності фахівців до формування пізнавальної активності дітей;

- означені показники з кожного окремо взятого компонента;
- наповненість змісту професійної підготовки;
- визначення педагогічних умов, які б сприяли позитивному розвитку експериментальної роботи.

Важливими серед інших є педагогічні умови.

Зазначимо, що виконання усіх визначених нами обґрунтувань, що стосуються умов дослідження, а це взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки вчителя, втілення новітніх методів у практику роботи, допоможе оновленню форм навчання та забезпечить результативність фахової підготовки вчителя.

Запропонована дослідницька програма базувалася на тому, що використовуючи зазначені вище педагогічні умови (використовувалися комплексно) в експериментальних групах, ми зможемо досягти бажаних результатів, які слугуватимуть реальній підготовці майбутнього вчителя початкової ланки освіти для здійснення пізнавальної активності школярів. Навчання ж у контрольних групах проводилося традиційно.

Взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки вчителя — перша умова — здійснювалася шляхом використання різних форм освітнього процесу: лекції, практичні роботи, проведення семінарів та лабораторних занять.

Лекції, що пропонувались респондентам експериментальної групи відзначались різноманітністю їх проведення, це і: інформаційні, проблемні, лекції-бесіди, лекції-дискусії, лекції з елементами розв'язання конкретних навчальних ситуацій, лекції-візуалізації та ін. Всі вони були спрямовані на розвиток пізнавальної активності молодших школярів, бо були наповнені різноманітними розвивальними завданнями.

Зауважимо, що визначальну роль у забезпеченні наукових знань та формуванні у майбутнього вчителя активної пізнавальної діяльності, розвитку самостійного творчого зростання може здійснити викладач при проведенні традиційної лекції.

Використовуючи метод проблемного навчання на таких лекціях є можливість зосередити увагу респондентів на різного роду теоретичних пошуках, з допомогою яких можна логічно зупинитися на ступені розробленості проблеми та її різновидах, шляхах їх вирішення. Велику роль при цьому відіграє фактор поєднання навчального матеріалу із науковими завданнями та ситуаціями професійного характеру.

При проведенні практичних занять важливо провести моделювання професійної ситуації таким чином, при яких би у студентів виникала б необхідність пізнавати, постійно аналізувати виучувані явища та педагогічні процеси, пов'язувати педагогічні дії, які мають пізнавальне підґрунтя, з відповідною реакцією школярів, встановлювати логічні зв'язки нового матеріалу із раніше вивченим.

Проблемна лекція, на відміну від інформаційної, спонукає здобувачів вищої освіти до створення ситуації, яку потрібно «відкрити», власне кажучи, настановлює їх до пошуку її розв'язку. У цьому випадку теоретичний матеріал, поданий у формі проблемного завдання, вимагає дослідницької та пошукової діяльності, формує теоретичне мислення, підвищує пізнавальну зацікавленість до змісту предмета, професійну мотивацію, корпоративність.

Актуальною нині є лекція-дискусія. Завдячуючи цій формі роботи, вчитель має можливість організувати вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами, пожвавити та урізноманітнити освітній процес, активізувати пізнавальну роботу аудиторії, скерувати висловлювання респондентів і направити їх у русло дискусії, чим заперечити негативні установки та помилкові думки окремих учасників навчального процесу.

Різновидом згаданої форми роботи вище є лекція з елементами розв'язання конкретних навчальних ситуацій, які подані фрагментарно відеозаписом, і проводяться у вигляді дискусії. Окремі моменти дискусії використовувалися як своєрідний місток для читання наступної частини лекції.

При підборі дискусійного матеріалу необхідно врахувати, що це є частина лекційного матеріалу, створити гостроту обговорюваної ситуації, пам'ятаючи про тривалість часу.

В процесі лекції-бесіди студенти беруть активну участь, враховуються їх окремі питання, позиції, висловлювання. Таким чином формується колективна думка і забезпечується ефективно проведення бесіди. Хоч і форма роботи називається лекцією-бесідою, проте головна роль не належить вчителю, він не є лектором, а лише інформатором і співбесідником, співучасником, забезпечуючи правильність ходу діалогу.

Лекція з використанням принципу ілюстративної (слайди, рисунки, фото) та символічної (схеми та таблиці) наочності, називається лекцією-візуалізацією.

Інформативний лекційний матеріал є основою для успішного проведення семінарських, практичних та лабораторних занять.

У ЗВО під час проходження асистентської практики ми надали можливість здобувачам проводити як лекційні, так і практичні заняття. При цьому вони виступали у ролі викладача. Після проведення таких форм роботи студенти обмінювалися думками, коментували відповіді своїх товаришів, виставляли один одному бали. Робота викладача носила рекомендаційний характер. А кожний студент мав можливість «розкритися», бо бачив свої переваги та недоліки. Таким чином можна здійснити індивідуальний підхід у навчанні респондента. Після проведення занять викладач робив відповідні висновки зазначаючи позитивні і негативні сторони в методиці проведення даної форми роботи.

Ця форма роботи допомагає виробляти у майбутнього вчителя необхідні знання, вміння та навички у майбутній професійній діяльності, а вчителю-методисту – виявити прогалини у методичному аспекті.

Друга педагогічна умова — впровадження сучасних технологій навчання покликана сприяти готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності здобувачів початкової ланки освіти.

Відзначимо, що інноваційні технології в експериментальному навчанні займали провідне місце у розвитку потрібних фахових знань, умінь і навичок, що є важливим фактором у формуванні пізнавальної активності школярів.

Використовуючи нові форми роботи ми застосували такі технології навчання: розвивальне, особистісно-зорієнтоване, групове навчання; створення ситуації успіху; формування творчої особистості; інформаційна технологія.

Технологія розвивального навчання, будучи базисною для формування творчої особистості, а на перспективу і креативної, визначили внутрішні передумови ефективної професійної діяльності. Така форма роботи сприяє всебічно розвиненій особистості, де чітко вирізняються гнучкий розум, необхідність пізнання та самостійність дій

Для розв'язання завдань, передбачених цією формою роботи, потрібно витримати такі важливі етапи:

- обґрунтування респондентами мотивів навчання;
- наповнення змісту навчання новими знаннями, інформацією, які формують пізнавальну діяльність;
- відображення студентами засвоєного матеріалу;
- формування вмінь та навичок в уніфікованих та сучасних умовах;
- узагальнення знань, умінь та навичок майбутніх вчителів;
- ефективна пізнавальна діяльність майбутнього вчителя для здобуття знань, умінь та навичок на творчому рівні.

Програма розвивального навчання потребує дотримання таких вимог:

- окрім навчальної програми використання додаткових джерел;
- врахування здобувачами вищої освіти тих видів діяльності, які для них цікаві та визначають інтенсивність їх роботи;
- надання допомоги майбутньому вчителю у виборі завдання та оволодіння потрібними методами та навичками їх використання;
- творчий підхід до застосування матеріалу
- забезпечити самовдосконалення та самовираження респондентів.

В процесі підготовки до проведення занять ми враховували, на скільки студент здатний сприйняти необхідну інформацію, як вона забезпечує пошуковий аспект та формування якостей, які потрібні для комбінування, конструювання, перетворення.

Використання новітніх методів навчання (проблемні, продуктивні, дослідницькі, інформаційні, репродуктивні та репродуктивно-продуктивні), що є основою розвивального навчання, сприяють розвитку творчого мислення та уяви.

Однією з використовуваних технологій навчання було створення ситуації успіху, що спонукало до розвитку індивідуума здобувача ЗВО, виробляло у них гордість за досягнення успіху, впевненість у власних силах, настирливість, витримку, майстерність знайти вихід із нестандартної ситуації.

У своїх наукових дослідженнях І. Якиманська [56, С.25-17.] подала низку тверджень особистісно-зорієнтованого навчання, важливих для формування у майбутнього вчителя готовності до розвитку пізнавальної активності школяря:

— навчання, що відбувається в рамках особистісно-зорієнтованого, здатне забезпечити розвиток і саморозвиток особистості респондента як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе в різних видах роботи;

— становлення духовності та інтелектуальних якостей, що є завданням сучасної освіти надає можливість правильного сприйняття світу, його творчого перетворення, широкого використання суб'єктивного досвіду в інтерпретації та оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно важливих значущостей та моральних настанов;

— особистісно-зорієнтований освітній процес забезпечує розвиток індивідуальності майбутнього вчителя, створює умови для його самовиявлення, саморозвитку та самовираження.

Групова навчальна діяльність найширше забезпечує формування пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, бо вона базується на

співпраці, у процесі якої враховується зовнішні фактори (мета, зміст завдання, зовнішні обставини, пов'язані з навколишнім середовищем) та внутрішні (значення завдання для студентів, кількісний та якісний склад групи, характер міжособистісних відносин та тривалість роботи).

Робота в групах дозволяє набути навичок, необхідних для співпраці та міжособистісного спілкування. Більшість завдань доцільно розв'язувати саме в групах або попарно, бо це дає змогу студентам краще висловлювати свій задум.

При розробці завдань ми дотримувались таких вимог:

— зміст завдань породжує у присутніх різноманітність думок, які б викликали необхідність обговорення;

— завдання, які спонукали б до пізнання, утвердження старих та пошуку нових знань та призводили б до творчого мислення;

— у задані завдання включається матеріал високої складності та передбачається використання життєвого досвіду студентів.

Найефективнішими формами групової роботи є: «Карусель», «Акваріум», «Ажурна пилка», «Ігри», «Імітації», «Інтерв'ю», «Розрізані смужки» і т.д.

Згідно з твердженням А. Маслоу, в людині переважають дві потреби – постійного зростання і звичайної безпеки. Людина, яка змушена здійснювати вибір між цими двома потребами, обирає потребу у безпеці. Тому ця потреба має бути забезпечена перед потребою особистісного зростання. Одним із найважливіших і найпростіших способів досягнення стану безпеки є об'єднання з іншими людьми, належність до групи. Відчуття цієї належності дає школярам можливість набути сил, відчуття себе здатними долати перешкоди.

Концепція Маслоу і Брюннера є підґрунтям для розробки методів спільного кооперативного навчання. Отже, груповий метод навчання – один з найдоцільніших способів організації навчальної діяльності на будь-якому уроці у початковій школі.

Застосування групових форм навчальної діяльності органічно вписується

в аудиторно-урочну систему, не зачіпаючи змісту навчання і дозволяючи найбільш ефективно досягти прогнозованих результатів, розкриваючи потенційні можливості кожного здобувача вищої освіти як високоорганізованої особистості [5, 6, 7, 11, 12].

Сьогодні школі потрібні вчителі нового типу – вчителі-професіонали, здатні самостійно й обґрунтовано визначати цілі педагогічної діяльності, обирати її напрямки, зміст, ефективні організаційні форми та методи освітнього процесу, брати на себе відповідальність перед суспільством за його результати та наслідки.

Експериментальна робота з організації групової взаємодії респондентів у процесі викладання освітнього компоненту «Методика навчання освітньої галузі природознавства» мала на меті формування первинного досвіду налагодження контакту між учасниками взаємодії на основі спільної мети та рівності позицій; отримання вмінь співпраці в умовах кооперування та розвиток особистісних властивостей, які необхідні для здійснення групової роботи. Для реалізації цієї мети було створено сприятливі умови організації процесу навчання, що заохочували б прояв самостійності та ініціативності у взаємодії, дозволяли б студентам розвинути позитивні установки та емпатію по відношенню до інших груп, давали можливість не тільки пізнати, а й вдосконалити окремі свої особистісні властивості, які необхідні для конструктивної взаємодії.

Метою першого етапу експерименту було підведення респондентів до практичного розуміння сутності поняття «групова робота», стимулювання участі в ній. Для цього ми розробили завдання для здобувачів, удосконалюючи індивідуальні і конструктивні вміння. На цьому етапі домінували групові завдання першого і другого типу.

Другий — основний етап. Він був триваліший за часом, так як експериментальну методику ми перевіряли двічі на різному контингенті студентів. Змістовною основою цього етапу експерименту були завдання третього типу, які виконувались в групах різного кількісного та якісного

складу, співпрацюючи в процесі спільної роботи над лабораторною роботою. Кількісний склад груп визначався з двох і більше учасників. Об'єднання респондентів проводилося як з урахуванням їх взаємних уподобань, так і за рівнем готовності до спільної роботи. На відміну від попереднього етапу, тут значно розширювалися можливості для варіантів кількісно-якісного об'єднання студентів у групи, змістовного розмаїття завдань.

Особливістю даних завдань на цьому етапі була їх тематична різноманітність, можливість застосування в комплексі умінь міжпредметного характеру.

Про ефективність організації групових форм навчальної роботи в нашій експериментальній групі відповідно до виділеної сукупності педагогічних умов ми можемо судити з показників якості виконання студентами завдань в групі на початку експерименту і в кінці. Показники підвищилися за всіма критеріями оцінки якості робіт.

Аналіз результатів дослідної роботи на різних її етапах показав, що експериментальне навчання виявилось дієвим. Спостерігалися значні зрушення та відмінності у переважній більшості показників результативності професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи в експериментальній групі.

Нами було також використано у кваліфікаційній роботі технологія формування творчої особистості.

Аналіз проведеної роботи дав можливість ствердити, що лише у частини респондентів формуються цільові установки на виявлення нового, раніше невідомого, а в решти – на механічне запам'ятовування текстів. Для з'ясування цієї проблеми потрібно: вірно визначити цільову настанову, тему, уточнити встановлення причинно-наслідкових зв'язків; усвідомити новизну матеріалу, що вивчається; активізувати контроль за сприйняттям тексту і т.д.

Дана технологія ставить завданням постійно збагачувати творчий досвід та формувати механізм самоорганізації кожного студента.

З цією метою організовується практичне заняття, на якому слід розглянути творчу ситуацію, органічно пов'язавши її зі змістом навчального

матеріалу. Це сприятиме досягненню запланованої мети за умови розв'язання творчих завдань, навчальних проблем, дискусій, критичного аналізу прочитаного, виконання всіляких дослідних завдань, навчальної експериментальної та дослідницької діяльності, пізнавальних ситуацій.

Впровадження інформаційних технологій та комп'ютерної техніки в освітній процес є тією основною складовою, яка забезпечує теоретичний рівень знань, сприяє його науковому розумінню та формує творче мислення майбутніх вчителів. Комп'ютерна візуалізація збагачує сприйняття навчального матеріалу, відображає яскравість уявлень тих чи інших явищ, процесів.

На лекційних, практичних та семінарських заняттях використовувалися слайдами та інші електронні ресурси.

Здобуті навички та вміння впроваджувалися під час проведення асистентської практики, де студенти виступали в іншій іпостасі — вчителями початкових класів. Вони вміло, цілеспрямовано використовували форми, методи та засоби формування у молодших школярів пізнавальної активності.

Власні спостереження за діяльністю у статусі вчителів підкреслили високий рівень їх готовності до роботи в початковій ланці освіти.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Ефективність розробленого комплексу педагогічних умов, створених для впровадження розробленої нами моделі й використаних під час формувального експерименту, оцінювалася на основі порівняльного аналізу динаміки змін показників сформованості готовності до формування пізнавальної активності в початковій школі у студентів контрольної і експериментальної груп. При цьому виходили з того, що на етапі констатувального експерименту відмінності між групами щодо цих показників були статистично незначними.

На контрольному етапі дослідження проводилися повторні діагностичні зрізи з метою виявлення динаміки означених параметрів. Для проведення

діагностування рівнів готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності в початковій школі ми обрали методики, які представлені у наведеній нижче таблиці. Саме за допомогою них ми порівнювали динаміку покомпонентного розвитку зазначеного феномена.

Таблиця 2.2

Методики діагностування готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності

Критерій	Методики
Мотиваційно-ціннісний	Мотивація навчання у закладі вищої освіти (Т.Ільїна)
	Ціннісні орієнтації (М.Рокич)
Когнітивно-пізнавальний	Обсяг знань (П.Москаленко)
Діяльнісно-технологічний	Діяльнісна компетентність (І.Зимня)
Професійно-особистісний	Спрямованість особистості (В.Смекал, М.Кучер)

Важливим компонентом готовності майбутніх учителів щодо формування пізнавальної активності в початковій школі є мотиваційно-ціннісний, характеристику якого ми подавали у параграфі 2.1.

Для діагностичних цілей ми застосовували відповідні апробовані методики, зокрема: визначення мотивації навчання у закладі вищої освіти (за Т.Ільїною), методика «Ціннісні орієнтації» (М.Рокич).

Таблиця 2.3

**Показники тесту «Мотивація навчання у ЗВО»
(за методикою Т. Ільїної)**

Шкали	Середні показники		Різниця середніх показників
	ЕГ	КГ	
Набуття знань	7,22	7,15	0,08
Оволодіння професією	5,77	5,31	0,45
Отримання диплома	7,54	7,46	0,05

Результати визначення мотивації навчання засвідчують той факт, що у студентів ЕГ середній показник коефіцієнта мотивації за шкалою «набуття

знань», який відбиває прагнення респондента до знань та їхню допитливість, складає 7,22 балів (58 %), а в КГ на 0,08 менше і складає 7,15 (57%).

За шкалою «оволодіння професією», результати якої виражають прагнення студентів до оволодіння фаховими знаннями та вміннями, професійно ваговитими якостями, середній показник коефіцієнта обґрунтування в ЕГ складає 5,77 (57,6%), а в КГ на 0,45 менший і складає 5,31 (53,3%) за максимально можливого значення у 10 балів.

Показник «отримання диплома» є високим. Він відображає прагнення студентів мати диплом як символ вищої освіти, ознаку формального засвоєння знань; значення показника в ЕГ 7,54 (75,4%) і на 0,05 менший в КГ 7,46 (74,8%) з можливих 10 балів.

Для встановлення ціннісних орієнтацій та уявлень респондентів ми скористалися методикою М.Рокича «Ціннісні орієнтації», яка базується на ранжуванні списку цінностей, які згруповані М.Рокичем у два класи: термінальні та інструментальні. Вони відображають традиційний поділ цінностей на цінності-цілі і цінності-засоби.

Студентам роздали картки (було подано 18 цінностей) і радили скласти їх ранжований список, присвоївши кожній цінності ранговий номер – спочатку термінальні цінності, а потім інструментальні.

Психологи-практики пропонують групувати зазначені цінності у змістові блоки на різних підставах, наприклад, цінності професійної самореалізації, визначені й загальні цінності, етичні цінності, цінності особистого життя, цінності спілкування, сприйняття інших тощо. Методика М.Рокича дозволяє варіації списків цінностей.

До термінальних цінностей ми відносимо: активне діяльне життя, життєва мудрість, здоров'я, цікава робота, краса природи і мистецтва, любов, матеріально забезпечене життя, наявність вірних друзів, суспільне визнання, пізнання, продуктивне життя, розвиток, розваги, воля, щасливе сімейне життя, щастя інших, творчість, впевненість у собі.

Перелік інструментальних цінностей містить такі: охайність, уміння

підтримувати в порядку речі, вихованість, високі вимоги до життя і високі домагання, життєрадісність, дбайливість, незалежність, непримиренність до недоліків у собі й інших, висока загальна культура, відповідальність, уміння логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення, самоконтроль, сміливість у відстоюваннях своєї думки, поглядів, тверда воля, терпимість (уміння прощати іншим їхні помилки й омани), широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки).

Узагальнені результати (ранжування термінальних, інструментальних ціннісних орієнтацій) отримані на констатувальному та контрольному етапах експерименту, наведені у табл. 2.4 і 2.5.

Таблиця 2.4

Список термінальних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкової школи

Цінності (до експерименту)	Цінності (після експерименту)
матеріально забезпечене життя	матеріально забезпечене життя
здоров'я	здоров'я
наявність гарних і вірних друзів	любов
любов	цікава робота
розваги	наявність гарних і вірних друзів
щасливе сімейне життя	активне діяльне життя
впевненість у собі	розваги
суспільне визнання	впевненість у собі
активне діяльне життя	суспільне визнання
продуктивне життя	пізнання
цікава робота	розвиток
творчість	продуктивне життя
пізнання	творчість
розвиток	щасливе сімейне життя
щастя інших	краса природи і мистецтва
воля	воля
життєва мудрість	щастя інших

краса природи і мистецтва	життєва мудрість
---------------------------	------------------

На початку дослідження респонденти віддавали перевагу цінностям які пов'язані тільки з особистим життям. За період проведення експерименту відбулася переоцінка цінностей, що є закономірним процесом, тому що майбутній вчитель починає бачити своє життя не тільки як особистості, але й як професіонала; створює при цьому систему відносин з студентами, викладачами, фахівцями під час навчання і практики. Проте на першому місці залишається матеріально забезпечене життя, що свідчить про важливість для здобувача вищого навчального закладу їхнього майбутнього матеріального становища.

Таблиця 2.5

Список інструментальних ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя початкової школи

Цінності (до експерименту)	Цінності (після експерименту)
життєрадісність	раціоналізм
акуратність	ефективність у справах
високі запити	високі запити
раціоналізм	освіченість
сміливість у відстоюваннях своєї думки, поглядів	незалежність
тверда воля	сміливість у відстоюванні своєї думки
освіченість	тверда воля
ефективність у справах	відповідальність
вихованість	вихованість
незалежність	незалежність
відповідальність	сміливість у відстоюваннях своєї думки, поглядів
самоконтроль	самоконтроль
терпимість	чуйність
ретельність	чесність
чуйність	ретельність
непримиренність до недоліків у собі та інших	непримиренність до недоліків у собі та інших
чесність	акуратність
широта поглядів	широта поглядів

Водночас спостерігаємо, що на четверте місце вийшла цікава робота, отже, майбутній вчитель почав розмірковувати над тим, що професія має бути не тільки джерелом матеріального забезпечення життя, але й викликати зацікавленість. Підвищився ранг таких цінностей, як «активне діяльне життя» і «розвиток». А от показник «щасливе сімейне життя» значно понизився. Бентежить також те, що на передостанньому місці знаходиться щастя інших. Це говорить про егоїстичне ставлення до оточуючих, і загострює необхідність проведення у подальшому відповідної виховної роботи.

На основі розгляду динаміки ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя щодо інструментальних цінностей можна констатувати, що після експерименту у респондентів переважає раціональне ставлення до них. Це свідчить не про емоційну налаштованість майбутніх фахівців, а про поміркований і логічний підхід до прийняття ними рішень.

Позитивним зрушенням можна вважати більш високу рангову оцінку з боку студентів освіченості, що свідчить про їхнє розуміння необхідності оволодіння знаннями для успішної професійної діяльності і кар'єри.

Поняття «широта поглядів» залишилося на останньому місці. На нашу думку студенти не зовсім розуміють його сутність, а тому не приділили йому належної уваги.

Розвиток змістово-операційний компоненту передбачав оволодіння знаннями (загальні знання та знання за фахом) в освітньому процесі, водночас застосовані для цього форми навчання сприяли й формуванню мотивації до професійного саморозвитку.

У ході формувального етапу експерименту ми ставили за мету максимально використовувати зміст дисциплін, передбачених навчальним планом, без впровадження додаткових дисциплін і спецкурсів. На заняттях створювались ситуації, у яких набуті знання використовувались для вирішення певного нестандартного завдання або проблеми.

Таким чином здобувачам вищої освіти надавалась можливість пережити ситуацію успіху, схвалення з боку інших (не обов'язково викладача, а

здебільшого однокурсників), відчутти себе здатним до виконання професійних завдань.

Знання майбутнього вчителя оцінювалось за допомогою тестових завдань і контрольних робіт з точки зору повноти та міцності засвоєння професійних понять.

При перевірці обсягу і глибини професійних знань майбутній вчитель початкової школи використовував конкретні завдання, які вимагали розкриття в судженнях змісту поняття, виявлення його сутнісних ознак, їх кількість і значення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Оцінювався ступінь усвідомлення необхідних понять та їх ознак та обґрунтування висловлювань. Результати зміни обсягу і глибини засвоєння професійних знань здобувачів представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Динаміка обсягу та глибини засвоєння професійних понять
майбутнім вчителем початкової школи**

Показники	КГ		ЕГ	
	До експе- рименту	Після експе- рименту	До експе- рименту	Після експе- рименту
Коефіцієнт ступеня обсягу засвоєння змісту інформації щодо професійного становлення	0,27	0,78	0,31	0,79
Коефіцієнт ступеня глибини змісту навчальної інформації	0,26	0,72	0,32	0,61
Причинно-наслідкові зв'язки встановлені повністю	–	13,2	–	7,6
Причинно-наслідкові зв'язки встановлені частково	35,8	51,2	21,2	43,6
Причинно-наслідкові зв'язки не встановлені	63,7	34,1	78,2	47,4

Порівнюючи дані таблиці до і після експерименту ми можемо помітити зростання обсягу професійних знань респондентів ЕГ, що пояснюється застосуванням методів активно-пошукового навчання. Покращення результатів відбулося завдяки виконанню завдань, наближених до професійних, стимулюванню здобувачів вищої освіти до самостійного пошуку інформації і шляхів вирішення проблемних питань, у тому числі й у процесі обговорення з

своїми одногрупниками чи однокурсниками.

Проведене нами спостереження засвідчило, що такий підхід до організації навчального процесу сприяє як розвитку професійного становлення в цілому, так і розвитку окремих професійно значущих особистісних якостей майбутніх вчителів.

Діяльнісно-технологічний критерій передбачав наявність таких показників: професійно-значущі уміння; уміння проектувати роботу на уроці з урахуванням вимог до діяльності в режимі інтерактивного навчання; уміння організовувати роботу з використанням різних інформаційних джерел та в різних режимах; уміння підбирати навчальні матеріали в друкованих виданнях та Інтернет-ресурсах, а також адаптувати їх до психолого-вікових особливостей молодших школярів та відповідних технологій навчання.

Якість практичної підготовки майбутнього вчителя визначалась шляхом перевірки рівня діяльнісної компетентності представників ЕГ до початку, під час та після завершення виробничої практики. Результати перевірки кількості сформованих понять у респондентів контрольної та експериментальної груп на лабораторних заняттях наведено в табл. 2.7.

Вважаємо, що позитивні зміни в експериментальній групі відбулися за рахунок постійного залучення респондентів до вирішення різних ситуацій, які вимагали виконання завдань, наближених до майбутньої професійної діяльності.

Таблиця 2.7

**Діяльнісна компетентність у здобувачів ЕГ до початку,
під час та після виробничої практики**

Рівень сформованості діяльнісної компетентності	Бали (рейтинг)	До початку практики		Під час практики		Після практики	
		Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%	Кількість здобувачів	%
Високий	80-100	4	13,4	9	30,0	11	36,7
Середній	51-79	11	36,6	16	53,3	17	56,7

Низький	1-50	15	50	5	16,7	3	10,
Разом	-	30	100	30	100	30	100

Професійно-особистісний критерій готовності майбутнього вчителя визначається спрямованістю їхньої особистості, яка може існувати й розвиватись у трьох напрямках – на себе, на завдання або на взаємодію. Діагностику спрямованості особистості здійснювали за методикою В.Смекала і М.Кучера.

Особистісні зміни у процесі формувального експерименту спричинили переорієнтацію здобувачів вищої освіти з типу спрямованості особистості на себе, що переважав на момент констатувального експерименту (63,7%), на інші типи. Формувальний експеримент, а саме широке застосування визначених форм і методів навчальної і позанавчальної діяльності, сприяв здійсненню цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу майбутнього вчителя та розвитку спрямованості респондентів на виконання завдання.

Порівняльні дані щодо спрямованості особистості студентів, отримані на констатувальному і контрольному етапах експерименту, наведені у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Спрямованість особистості респондентів експериментальних груп

Типи спрямованості особистості	Констатувальний етап експерименту		Контрольний етап експерименту	
	Кількість здобувачів вищої освіти	%	Кількість зд-ів вищої освіти	%
Особистісний (на себе)	18	66,7	11	36,6
Діловий (на завдання)	3	11,1	3	10,0
Коллективістський (на взаємодію)	6	22,2	16	53,4
Всього:	27	100	30	100

Дані експериментальної роботи дають підстави для висновку, що навчання респондентів експериментальної групи із використанням переважно

активних методів дало позитивні результати: майже за всіма показниками рівнів готовності досягнення здобувачів вищої освіти експериментальної групи перевершують результати здобувачів контрольної групи, де навчання проводилося за традиційними методами.

Результати експериментального дослідження в цілому засвідчили ефективність визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов. Пізнавальна активність учнів формується інтенсивніше за умови раціонального застосування різних методів навчання.

ВИСНОВКИ

Важливим результатом нашого дослідження є генералізація пізнавальної активності молодших школярів. Вона полягає в тому, що позитивні зміни, виявлені у межах одного навчального, супроводжуються позитивними змінами й в інших дисциплінах.

Аналіз психолого-педагогічних джерел в аспекті дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності дає змогу стверджувати, що пізнавальна активність – це і основа виучки молодого покоління до продуктивної професійної діяльності, це й умова духовного розвитку індивідуума, й умова розвитку самостійності особистості, підвищення ступеня її творчих здібностей; пізнавальна активність є важливою умовою вдосконалення і водночас показником ефективності освітнього процесу.

Процес формування готовності майбутнього вчителя до розвитку пізнавальної активності молодших школярів представлений як цілеспрямований, спеціально організований процес, ефективність якого суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи у виші.

З метою розвитку пізнавальної активності школярів необхідно на кожному кроці застосовувати пізнавальні завдання.

Для розвитку пізнавальної активності велике значення має розвиток психічних процесів – пам'яті, уваги, уяви. Саме ці якості за даними психологів – основа для розвитку продуктивного мислення і творчих здібностей школярів. Для розвитку пізнавальної активності потрібно: загально-пізнавальні вміння формувати в чіткій послідовності та системі, починаючи з найпростішого; кожне вміння формувати поетапно; в основі пізнавальних умінь лежать прийоми розумової діяльності (аналіз, порівняння, абстрагування, узагальнення).

Згідно із запропонованою моделлю було проведено формувальний експеримент на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розроблено й апробовано організаційно-методичне забезпечення

реалізації педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до організації групових форм навчання у початковій школі, яке передбачає організацію навчальної роботи у формі діалогічної співпраці викладачів і здобувачів вищої освіти (проблемні і бінарні лекції, дискусії, диспути, «круглі» столи); реалізацію міждисциплінарних зв'язків (проектна робота); проведення практик провідних закладів початкової освіти.

Зауважимо, що конститутивними формами організації навчального процесу у вузі є лекції, практичні, лабораторні та семінарські заняття, спецкурси, педагогічна практика, консультації, курсові та кваліфікаційні роботи. Особливе значення у набутті професійних умінь має педагогічна практика. Серед форм організації навчального процесу лекції вимагають більш серйозної уваги в розробці способів, прийомів активізації пізнавальної діяльності студентів. Лекції у вищій школі розглядаються і як метод, і як форма навчання. Лекція вважається успішною якщо викладач не зачитує матеріал, а постійно міркує, розмірковує, деколи як би полемізує сама із собою, знайомить майбутнього вчителя з різними протилежними поглядами, залучаючи слухачів до роздумів. Лекція успішно видозмінюється на основі застосування положень проблемного навчання. Знання вводяться за допомогою проблемного питання, задачі, ситуації. При цьому процес пізнання здобувачів вищої освіти у співробітництві і діалозі з викладачем наближається до дослідницької діяльності. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її вирішення або аналізом та узагальненням традиційних і сучасних точок зору.

Експериментальне дослідження складалося з: констатувального та формувального етапів. Метою першого було визначення стану підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів. У рамках констатувального експерименту були визначені такі рівні готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів: високий, середній та низький.

Ми розробили критерії (мотиваційний, змістово-операційний, емоційно-вольовий), за якими можна оцінити особливості підготовки здобувачів вищої

освіти до формування пізнавальної активності молодших школярів, та показники, які одночасно є сутнісними характеристиками кожного з визначених нами критеріїв.

Анкетування, бесіди з учителями початкової ланки освіти підтверджують загальний розвиток структурних елементів пізнавальної активності, про інтенсивне формування загальнонавчальних умінь і навичок. Це вміння полемізувати, відстоювати власну думку, продуктивно взаємодіяти з ровесниками.

Після проведення анкетування ми побачили, що у більшості респондентів стан сформованості готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів знаходиться на середньому рівні (50%). Низький рівень сформованості даної готовності у 34% здобувачів. І лише 16% відповідає високому рівню.

Причинами цього є те, що більшість респондентів не достатньо підготовлені до діяльності, пов'язаної з формуванням пізнавальної активності у молодших школярів, а саме: недостатня теоретична підготовка; відсутність знань про методи, засоби, форми, принципи підготовки майбутнього вчителя початкової школи; відсутність розуміння основних умов формування у майбутніх фахівців готовності до формування пізнавальної активності молодших школярів; відсутність практичних умінь та навичок, необхідних для формування у молодших школярів пізнавальної активності.

Метою формувального експерименту було забезпечення більш високого рівня професійної готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів. Нами була розроблена експериментальна структурно-функціональна модель професійної підготовки майбутнього вчителя до пізнавальної діяльності з школярами початкових класів. Основними елементами моделі були: компоненти професійної готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів; показники з кожного компонента, зміст професійної підготовки; педагогічні умови, які забезпечуватимуть ефективність експериментальної програми; формування

готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності школярів, результат експериментальної роботи. Сутність запропонованої експериментальної програми полягала в тому, щоб за допомогою реалізації визначених педагогічних умов в експериментальних групах досягти більш вагомих результатів щодо підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування пізнавальної активності школярів. У контрольних групах навчальний процес здійснювався за традиційною системою. На другому етапі експериментального дослідження організація навчального процесу здійснювалася завдяки створенню таких педагогічних умов: забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів (лекційні, практичні, семінарські та лабораторні заняття); впровадження в освітній процес сучасних інноваційних технологій навчання.

Метою контрольного етапу дослідження була діагностика готовності майбутніх учителів до формування пізнавальної активності молодших школярів після впровадження розробленої нами моделі. Для перевірки ефективності експериментальної моделі було проведено анкетування, що дозволило виявити зміни у сформованості готовності студентів до формування пізнавальної активності молодших школярів. Так як на констатувальному етапі експерименту ми ставили за мету з'ясування стану сформованості готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності школярів за трьома критеріями (мотиваційний, емоційно-вольовий, змістово-операційний), то після проведення формувального експерименту ми мали визначити, чи відбулися якісь зміни у їх розвитку. Для цього ми провели обробку кількісних даних за результатами анкетування. Як бачимо, у результаті впровадження експериментальної методики рівень розвитку всіх компонентів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування пізнавальної активності учнів у ЕГ (високий рівень – 59 % (було – 18%), середній рівень – 28 % (було – 60 %), низький рівень – 13 % (було – 22 %)) значно підвищився. У КГ

результати майже не змінилися (високий рівень – 20 % (було – 19 %), середній рівень – 71 % (було – 68 %), низький рівень – 9 % (було – 13 %).

Таким чином, було з'ясовано, що підготовка майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів залежить від: єдності теоретичної та практичної підготовки; впровадження сучасних інноваційних технологій навчання у процесі підготовки здобувачів в умовах вищого навчального закладу; становлення досвіду впровадження методів, прийомів та засобів формування пізнавальної активності школярів шляхом залучення респондентів до застосування набутих знань на практиці. Це дозволяє стверджувати, що гіпотеза наукового дослідження підтвердилася.

Робимо висновок, що під час підготовки кваліфікаційної роботи були виконані такі завдання: реалізовано аналіз основних наукових ідей, теорій та теоретико-методологічних підходів щодо визначення поняття «пізнавальна активність молодших школярів» та вивчення проблеми підготовки майбутнього вчителя до цілеспрямованого формування пізнавальної активності школярів початкової школи; визначено й охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів та розкрито педагогічні умови розвитку даної готовності; досліджено стан підготовки, розроблено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність моделі підготовки майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності у молодших школярів.

Результати формувального експерименту засвідчили значущі кількісні та якісні зміни щодо рівнів готовності.

Результати експериментального дослідження в цілому засвідчили ефективність визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов готовності майбутнього вчителя до формування пізнавальної активності молодших школярів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України : Історія. Теорія : підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. Київ : Либідь, 1998. 557с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов.ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська. З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. Київ : 2007. 400 с.
4. Володько В. М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Кримський державний гуманітарний університет. Сер. Педагогіка і психологія*. 2001. Вип. 3.4.1. С. 25-42.
5. Гусак П., Гусак Л., Белкіна-Ковальчук О. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів. / за ред. П. Гусака. Луцьк, 2016. 276 с.
6. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_5x/pg_irwjos/index.htm.
7. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення 17 лютого)
8. Закон України «Про вищу освіту». Прийнятий 01.07.2016 р. № 22, с.452 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>
9. Інноваційні технології в початковій школі / упоряд. О. Кондратюк. Київ : Шкільний світ, 2008. 112 с.
10. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / автори-укладачі О. Пометун, Л. Пироженко. Київ : АПН, 2002. 136 с.
11. Каніщенко А.П. Педагогічне стимулювання пізнавальної активності школярів. *Початкова школа*. 1987. №11. С.54—56.

12. Кловак Г.Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець ХІХ-ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 26 с .

13. Коберник Г.І. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів. Дніпропетровськ : вид-во ДДУ, 1996. 140 с.

14. Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375с.

15. Ковальчук В. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

16. Ковальчук В.А. Соціальна компетентність: проблема визначення. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки.* 2002. №4. Ч. 1. С. 54—57.

17. Колбіна Л.А. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2008. 23 с.

18. Комар О. Інтерактивні технології – технології співпраці. *Початкова школа.* 2004. № 9. С. 5—8.

19. Концепція НУШ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 25 березня)

20. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа. 1989. 230 с.

21. Кравчук О.В. Підготовка майбутніх учителів до застосування інформаційних технологій у процесі вивчення суспільствознавчо-природознавчих дисциплін у початковій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2009. 244 с.

22. Кривобородько В.Б. Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів на уроках хімії та біології. *Таврійський вісник освіти Херсонської академії неперервної освіти.* 2015. № 1. С. 211—218.

23. Линенко А.Ф. Гуманістична позиція педагога як чинник профілактики стресу школяра. Одеса : *Наука і освіта*. 2000. № 1. С. 181—183.
24. Литвиненко І.П. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. Київ : Просвіта, 2002. 316 с.
25. Литовко С.І. Диференційований та індивідуальний підхід до учнів. *Початкова школа*. 1988. № 10. С. 25—30.
26. Мазін В.М. Критерії та показники сформованості культури професійної самореалізації педагога : Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. 2007. Вип.41. С. 217—225.
27. Манжелій Н. М. Педагогічні умови функціонування сільських навчально-виховних комплексів «Школа-дитячий садок» : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.04.05. Полтава, 1995. 188 с.
28. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін : зб. наук. праць Національного педуніверситету ім. М. Драгоманова. Київ : Лотос, 2000. Вип. 2. С. 53—61.
29. Мартиненко С. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 434 с.
30. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи. *Початкова школа*. 2008. № 7. С.25—30
31. На допомогу вчителю початкових класів. 3 клас: для загальноосвіт. навч. закл. України. К. : Видавничий дім «Освіта», 2018. 160 с.
32. Ніколенко Л. Т. Розвиток пізнавальної активності і самостійності учнів. *Початкова школа*. 2001. № 8. С. 28.
33. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
34. Новий державний стандарт початкової загальної освіти. URL: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf (дата звернення 20 лютого)

35. Новик І.М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів : дис...канд. пед. наук : 13.00.04 / Київ, 2016. 318 с.

36. Олійник О. В. Професійна підготовка майбутніх учителів до формування конструктивних умінь молодших школярів : дис. ... канд.пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 290 с.

37. Олексюк О.Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 22 с.

38. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2009. 479 с.

39. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 25 березня)

40. Про затвердження типових освітніх програм для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОН № 1273 від 08.10.2019 р.). URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/5d9d950e2e6d2068304471.pdf>

41. Прихожан А. Познавательная активность. *Школьный психолог*. Москва. 2003. №43. С.4–5.

42. Психологія : підручник / С. Максименко [та ін.]; ред. І. Прокопенко. Харків : Фоліо, 2012. 863 с.

43. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підруч. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

44. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.

45. Сапунова Л.А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. Харків : *Таврійський вісник освіти*. № 1 (41). 2013. С. 205–210.

46. Сметанський М. Деякі аспекти поліпшення якості педагогічної освіти майбутніх учителів : зб. наукових праць викладачів ВДПУ імені М. Коцюбинського (2007-2011 рр.). Вип. 6, ч. 3. Вінниця. 2013. С. 103–109.

47. Сидоренко Л. Пізнавальна активність і творча самостійність. *Початкова школа*. 2012. №1. С.35—37.
48. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. В 2-х т. / Пер. з рос. Редкол. В.М. Столетов та ін. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 2. С. 249—250
49. Філософський словник / За ред. Шинкарука В.І. Київ : Головна редакція УРЕ, 1986. 796с.
50. Шушара Т. Навчально-пізнавальна активність учнів: зміст і основні критерії. *Рідна школа*. 2002. №11. С.17—18.
51. Якиманська І. Особистісно орієнтована система навчання. *Завуч*. 1999. №7. С.25—17.
52. Ярмаченко М.Д. Педагогіка. Київ : Вища школа, 1986. 544 с.

ДОДАТОК А

Шановні здобувачі вищої освіти!

Просимо Вас взяти участь у анкетуванні щодо підготовки вчителя початкової школи до професійної діяльності і відповісти на наведені нижче запитання.

1. Якими міркуваннями Ви керувалися при виборі професії вчителя початкової школи?

2. Що таке, на Вашу думку, готовність вчителя початкової школи до професійної діяльності?

3. Коли у Вас виник інтерес до вибраної Вами професії?

4. Чим приваблює Вас вибрана Вами професія?

5. Як Ви оцінюєте свої здібності до майбутньої професійної діяльності?

6. Чи плануєте Ви після закінчення ЗВО працювати за отриманою професією?

7. Що потрібно змінити у освітньому процесі університету для поліпшення підготовки до майбутньої професійної діяльності?

8. Наскільки, на Вашу думку, важлива самостійна робота для професійної підготовки?

9. Чи відчуваєте Ви задоволення від оволодіння обраною професією?

10. Які чинники сприяють професійному становленню майбутніх вчителів під час навчання в університеті?

Методика «Ціннісні орієнтації» (М.Рокич)

М. Рокич розрізняє два класи цінностей: *термінальні* — переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути; *інструментальні* — переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим у будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілові на цінності-мети і цінності-засоби.

Респондентові пред'являється два списки цінностей (по 18 у кожному) або на аркушах папера за алфавітом, або на картках. У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значимості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція. «Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання розкласти їх в порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і вибравши ту, котра для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу по значимості цінність і помістіть її слідом за першою. Потім проробіть теж із усіма картками, що залишилися. Найменш важлива залишиться останньої і займе 18 місце.

Працюйте не поспішаючи, вдумливо. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинний відбивати Вашу щирі позицію.

Достоїнством методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість - можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку грає мотивація діагностики, добровільний характер

тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою добору й експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації можливі зміни інструкції, що дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

1. У якому порядку й у якому ступені (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?
2. Як би Ви розташували ці цінності, якби стали таким, яким мріяли?
3. Як, на Ваш погляд, це зробила б людина, досконала у всіх відносинах?

Методика «Мотивація навчання у ЗВО» (Т.І. Ільїна)

Дана методика допомагає вивчити структуру мотивації навчання у виші. Диференціація відповідей здійснюється за трьома шкалами: «набуття знань», «оволодіння професією», «отримання диплому».

Інструкція: прочитавши кожне твердження поставте позначку «+» поруч з номером твердження, якщо ви згодні з ним, і позначку «—», якщо не згодні.

Твердження:

1. Найкраща атмосфера на занятті — атмосфера вільних висловлювань.
2. Зазвичай я працюю з великим напруженням.
3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань або неприємностей.
4. Я самостійно вивчаю ряд предметів, які, на мою думку, необхідні для моєї майбутньої професійної діяльності.
5. Яку з притаманних вам якостей ви цінуєте найбільше?
6. Я вважаю, що життя варто присвятити обраній професії.
7. Я відчуваю задоволення від розгляду на заняттях складних проблем.
8. Я не вбачаю сенсу у більшості завдань, які виконуються у ЗВО.
9. Я отримую велике задоволення від розповіді знайомим про свою майбутню професію.
10. Я досить-таки посередній студент, ніколи не буду зовсім хорошим, а тому немає сенсу докладати зусилля, щоб стати краще.
11. Я вважаю, що в наш час не обов'язково мати вищу освіту.
12. Я твердо впевнений в правильності вибору професії.
13. Яких притаманних вам якостей ви б хотіли позбутися?
14. За зручних обставин я користуюся на іспиті підручними матеріалами (конспектами, шпаргалками, відеозаписами).
15. Найкращий час життя — студентські роки.
16. У мене надмірно неспокійний і переривчастий сон

17. Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.

18. За можливості я вступив би в інший ЗВО.

19. Зазвичай я беруся за більш прості завдання, а більш складні залишаю на потім.

20. Для мене важко було зупинитися при виборі професії на одній з них.

21. Я можу спокійно спати за будь-яких неприємностей.

22. Я твердо впевнений, що моя професія принесе мені моральне задоволення і матеріальне благополуччя в житті.

23. Мені здається, що мої друзі здатні навчатися краще, ніж я.

24. Для мене дуже важливо мати диплом про вищу освіту.

25. З деяких практичних міркувань для мене це самий зручний ЗВО.

26. У мене достатньо сили волі, щоб навчатися без нагадувань адміністрації.

27. Життя для мене майже завжди пов'язано з незвичним напруженням.

28. Екзамени потрібно складати, затрачаючи мінімум зусиль.

29. Є багато ЗВО, в яких я би міг навчатися з неменшим інтересом.

30. Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає навчатися?
(Відповідь напишіть).

31. Я людина, що легко захоплюється, але всі мої захоплення певною мірою пов'язані з майбутньою роботою.

32. Неспокій про іспит або роботу, що не виконані вчасно, часто заважають мені спати.

33. Висока заробітна платня після закінчення ЗВО для мене не головне.

34. Мені потрібно бути в доброму гуморі, щоб підтримати загальні рішення групи.

35. Я змушений був вступити у ЗВО, щоб зайняти бажане положення у суспільстві, уникнути служби в армії (для хлопців).

36. Я вивчаю навчальний матеріал, щоб стати професіоналом, а не для іспиту.

37. Мої батьки — хороші професіонали, і я хочу бути схожим на них.
38. Для просування по службі мені необхідно мати вищу освіту.
39. Яка з притаманних вам властивостей допомагає навчатися у ВНЗ.
40. Мені важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, які прямо не стосуються моєї майбутньої професії.
41. Мене дуже турбують можливі невдачі.
42. Найкраще я навчаюся, коли мене періодично стимулюють, підганяють.
43. Мій вибір цього ВНЗ остаточний.
44. Мої друзі мають вищу освіту, і я не хочу відставати від них.
45. Щоб переконати в будь-чому свою групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.
46. У мене зазвичай рівний і хороший настрій.
47. Мене приваблює зручність, чистота та легкість майбутньої професії.
48. До вступу у ЗВО я давно цікавився цієї професією.
49. Професія, яку я отримую, найважливіша і найперспективніша.
50. Мої знання про цю професію були достатніми для впевненого вибору цього ЗВО.

Обробка та інтерпретація результатів. Слід підрахувати співпадання відповідей досліджуваного з ключем. Переважання за однією зі шкал виявляє домінуючу мотивацію:

Шкала *«Набуття знань»* (Максимум 12,6). За відповіді «так» на питання №4 — 3,6 балів; за №17 — 3,6 балів, № 26 — 2,4 балів. За відповіді «ні» на питання №28 — 1,2 бали; №42 — 1,8 бали.

Шкала *«Оволодіння професією»* (Максимум 10 балів). За відповіді «так» на питання №9 — 1 бал; за №31 — 2 бали, №33 — 2 бали, №43 — 3 бали; №48 — 1 бал, №49 — 1 бал.

Шкала *«Отримання диплому»* (Максимум 10 балів). За відповіді «так» на питання №24 — 2,5 бали; за №35 — 1,5 бали, №38 — 1,5 бали, №44 — 1 бал. За відповіді «ні» на питання №11 — 3,5 бали.

Методика вивчення мотивації поведінки «Спрямованість особистості»**(за В. Смекалом і М. Кучером)**

Ця методика допомагає виявити три види спрямованості особистості: на себе, на взаємини і на завдання (ділова спрямованість).

Спрямованість на себе відбиває, якою мірою випробуванець описує себе як людину, що очікує на пряму винагороду і задоволення незалежно від того, яку роботу і з ким вона виконує. Така людина є інтроспективною, владною, не реагує на потреби оточуючих. Вона займається переважно собою, ігнорує людей або роботу, яку зобов'язана виконувати.

Спрямованість на взаємини відбиває інтенсивність, з якою людина намагається підтримати гарні взаємини, але лише на поверхні, що часто перешкоджає виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям.

Спрямованість на завдання відбиває інтенсивність, з якою людина виконує завдання, розв'язує проблеми, і якою мірою вона зацікавлена виконувати свою роботу якнайкраще.

Інструкція

Пропонуємо вам незавершені твердження, кожне з яких має три варіанти відповіді, позначені літерами «а», «б», «в».

Відповівши на запитання опитувальника, ви матимете орієнтовну інформацію про деякі особливості вашої особистості. Із-поміж відповідей за кожною позицією оберіть ту, що найкраще виражає вашу точку зору, найбільше відповідає правді. Літеру цієї відповіді запишіть у графу «найбільше» бланка для відповідей. Потім оберіть відповідь, що найменше відповідає вашій думці, і поставте її літеру у графу «найменше».

Бланк для відповідей

№	Найбільш	Найме
з/п	е	нше
1.	а), б), в)	а), б),

		в)
2.	а), б), в)	а), б),
		в)
....	а), б), в)	а), б),
		в)

Текст опитувальника

1. Найбільше задоволення в житті я отримую від: а) високого оцінювання своєї роботи; б) розуміння того, що робота виконана добре; в) розуміння того, що перебуваю поміж друзів.

2. Якби я грав у футбол, то хотів би бути: а) тренером; б) відомим гравцем; в) вибраним капітаном команди.

3. Кращими викладачами є ті, хто: а) має індивідуальний підхід до учнів; б) захоплений своїм предметом і викликає інтерес до нього; в) створює доброзичливу атмосферу в класі.

4. Учні оцінюють як найгірших викладачів тих, хто: а) не приховує, що деякі люди їм несимпатичні; б) викликає у всіх дух змагання; в) створює уявлення, що предмет, який вони викладають, не цікавить їх.

5. Я радий, якщо мої друзі: а) допомагають іншим за будь-якої нагоди; б) завжди вірні й надійні; в) інтелігентні, мають широке коло інтересів.

6. Кращими друзями вважають тих: а) з ким складаються гарні взаємини; б) які можуть зробити найбільше; в) на яких завжди можна покластися.

7. Я хотів би бути таким, як ті, хто: а) досяг життєвого успіху; б) може захоплюватися чимось; в) є дружелюбним й доброзичливим.

8. Якби я міг обирати, я хотів би бути: а) науковцем; б) начальником відділу; в) досвідченим льотчиком.

9. Коли я був дитиною, я любив: а) ігри із друзями; б) устигати в усіх своїх справах; в) коли мене хвалили.

10. Найбільше мені не подобається, коли: а) я зустрічаю перешкоди у своїх заняттях; б) погіршуються дружні взаємини; в) мене критикують.

11. Основне завдання школи повинне полягати у такому: а) підготовці учнів до роботи за фахом; б) розвитку індивідуальних здібностей і самостійності; в) вихованні в учнів якостей, завдяки яким вони могли б уживатися з людьми.

12. Мені не подобаються колективи, у яких: а) недемократична атмосфера; б) людина втрачає індивідуальність у загальній масі; в) неможливий прояв власної ініціативи.

13. Якби я мав більше вільного часу, то використовував би його: а) для спілкування із друзями; б) для улюблених справ і самоосвіти; в) для безтурботного відпочинку.

14. Мені здається, що я здатний на максимальну віддачу, коли: а) я працюю із симпатичними людьми; б) у мене робота, що мені до душі; в) мої зусилля достатньою мірою винагороджуються.

15. Я люблю, коли: а) інші цінують мене; б) я почуваюся задоволеним від виконаної роботи; в) я приємно проводжу час із друзями.

16. Якби про мене написали в газеті, мені хотілося б, щоб: а) відзначили мої успіхи у справах; б) похвалили мене за мою роботу; в) повідомили, що мене часто обирають до рад колективів, депутатом, лідером команди.

17. На мою думку, найкраще можна вчитися, коли викладач: а) має індивідуальний підхід; б) стимулює учнів до інтенсивнішої праці; в) викликає на дискусію з питань, що розглядає на уроці.

18. Немає нічого гіршого за: а) образу особистої гідності; б) неуспіх у виконанні важливого завдання; в) втрату друзів.

19. Найбільше я ціную: а) особистий успіх; б) загальну, спільну роботу; в) фактичні результати.

20. Дуже мало є людей, які: а) дійсно радіють виконаній роботі; б) із задоволенням працюють спільно; в) виконують роботу справді добре.

21. Я не переношу: а) сварки й чвари; б) неприйняття всього нового; в) людей, які ставлять себе вище за інших.

22. Мені хотілося б: а) щоб оточуючі вважали мене зовсім іншим; б) допомагати іншим у спільній справі; в) викликати захоплення інших.

23. Я люблю керівництво (начальника), що є: а) вимогливим; б) авторитетним; в) доступним.

24. Бажано, щоб на роботі: а) рішення приймали колективно; б) була можливість самостійно розв'язувати проблеми; в) керівництво визнавало мої достоїнства.

25. Хотілося б прочитати книгу: а) про мистецтво спілкування з іншими людьми; б) про життя чудової, відомої людини; в) із серії «зроби сам».

26. Якби в мене були розвинені музичні здібності, то мені б хотілося бути: а) диригентом; б) солістом; в) композитором.

27. Вільний час із найбільшим задоволенням я проводжу: а) переглядаючи детективні фільми; б) у розвагах із друзями; в) займаючись своїм хобі.

28. За однакового фінансового успіху для мене було б привабливішим: а) підготувати цікавий конкурс; б) виграти в конкурсі; в) організувати конкурс і керувати ним.

29. Для мене найважливіше знати: а) що я прагну зробити; б) як досягти мети; в) як залучити інших до досягнення моєї мети.

30. Людина повинна поводитися так, щоб: а) інші були задоволені нею; б) виконати передусім своє завдання; в) не потрібно було докоряти їй за роботу.

Оброблення результатів і висновки

За кожну відповідь у рубриці «найбільше» опитуваний здобуває 2 бали, у рубриці «найменше» — 0 балів. Діапазон здобутих у сумі балів за кожною спрямованістю — від 60 (якщо опитуваний ставить усі літери у першу рубрику) до 0 (якщо випробуванець ставить усі літери у другу рубрику).

Спрямованість людини на себе обумовлюють відповіді за такими номерами: 1а, 2б, 3а, 4а, 5б, 6в, 7а, 8в, 9в, 10в, 11б, 12б, 13в, 14в, 15а, 16б, 17а, 18а, 19а, 20в, 21в, 22в, 23б, 24в, 25б, 26б, 27а, 28б, 29а, 30в.

Спрямованість на взаємини характеризується відповідями з такими номерами: 1в, 2в, 3в, 4б, 5а, 6а, 7в, 8б, 9а, 10б, 11в, 12а, 13а, 14а, 15в, 16в, 17в, 18в, 19б, 20в, 21а, 22а, 23в, 24а, 25а, 26а, 27б, 28в, 29в, 30а.

Спрямованість на завдання визначають за відповідями з такими номерами: 1б, 2а, 3б, 4в, 5в, 6б, 7б, 8а, 9б, 10а, 11а, 12в, 13б, 14б, 15б, 16а, 17б, 18б, 19в, 20а, 21б, 22б, 23а, 24б, 25в, 26в, 27в, 28а, 29б, 30б

ДОДАТОК Д

Вправа на розвиток мислення.

Вилучення зайвого. Доберіть серії картинок, серед яких кожні три можна об'єднати в групу за спільною ознакою, а четверта — зайва.

- Наприклад: 1) кавун, огірок, яблуко, м'яч;
 2) заєць, лисиця, ведмідь — і кіт;
 3) блокнот, газета, зошит — і портфель;
 4) фіалка, ромашка, волошка — і морква;
 5) лялька, машинка, скакалка — і книжка;
 6) потяг, літак, пароплав — і самокат;
 7) горобець, ластівка, орел — й оса;
 8) молот, рубанок, обценьки — і стілець;
 9) лижі, санчата, ковзани — і човен;
 10) пожежник, космонавт, солдат — і балерина.

Розкладіть перед дитиною перші чотири картинки в будь-якому порядку й запропонуйте забрати одну зайву. Обов'язково поцікавтеся: «Чому ти так вважаєш? Чим схожі картинки, які ти залишив?»

Простежте, чи відзначає учень істотні ознаки, чи правильно групує предмети.

Оцінюйте за п'ятибальною шкалою. Цей прийом не тільки допомагає дослідити мислення, але й розвиває його, як, зрештою, і попередні. Тому бажано мати кілька серій таких картинок, щоб використати їх у груповій роботі. Крім картинок, можна використовувати й предмети. Бажано зацікавити дитину ігровою формою завдання.

Вправа на розвиток уваги. «Коректура»

Мета: розвивати у дітей вміння концентрувати увагу.

Хід вправи:

Кожному учню роздайте невеликий за обсягом текст (за матеріалами уроку), що містить речення з пропусками слів, перестановкою літер, помилками у змісті. Учні читають текст тільки один раз і одразу виправляють помилки кольоровим олівцем, по закінченні партнери по парті міняються аркушами і виправляють текст олівцем іншого кольору.

Вправа на розвиток пам'яті. «Асоціація»

Мета: ця розумова аеробіка допоможе покращити роботу з асоціаціями.

Варіанти вправи:

1. Швидко вимовте абетку, вигадуючи на кожну букву слово, що починається з неї.
2. Вимовте абетку, пригадуючи на кожну букву термін з курсу цієї науки, що починається з неї.
3. Вимовте 10 жіночих / чоловічих імен, що зустрічалися вам в курсі української мови, нумеруючи кожне з них.
4. Виберіть одну літеру абетки і назвіть 20 слів, що починаються з неї, нумеруючи кожне з них.
5. Візьміть будь-який термін навчального предмета і за 5 хв. Напишіть максимальну кількість виразів з цим словом.
6. Вигадати слова, у яких зустрічається тільки певна голосна (або приголосна) літера (з її певною кількістю). Наприклад «о» (город.).

Вправа на розвиток уяви. «Вигадай»

Мета: розвивати довільну уяву.

Хід вправи:

Завдання: згрупуйте слова, вгадайте історію, яка б об'єднувала, уявіть її собі. Обговоріть результати роботи. З'ясуйте, кому з учнів це вдалося, у кого виникли проблеми, які саме.

Вправа на розвиток мовлення.

Самостійно відгадай метаграму, яку написав Дмитро Біловус: Відгадай обов'язково, як літера міняє слово! Всього чотири літери у слові, а замість його міняють початкові: з г — буде чорна птиця дика, з п — інша горда і велика, з к — вже напій пахучий буде, що для гостей готують люди; з л — виріб, дошка з стояками, де спочиваємо ми з вами. Коли ж там С поставлю я, То буде вже людське ім'я. Які ц слова? Запиши

ДОДАТОК Ж

Ігрові технології, які можна застосовувати на різних етапах уроку

«Допуск». Проводять на старті уроку, коли право голосу дають кожному учневі. Це має такий вигляд: учитель ставить запитання, на які учні відповідають по черзі, не встаючи зі своїх місць. Підніматися доводиться тільки тим учням, які не змогли відповісти на запитання. На цей етап учитель добирає прості запитання, що вимагають, як правило, односкладових відповідей — на чисте знання раніше вивченого в класі матеріалу.

Отже, після першого кола допуску в класі стоять лише кілька учнів, причому ні в якому разі не слід робити акцент на їхній невдатності. Навпаки, вчитель пропонує класу не залишати товаришів у біді, пропонує учням кинути «рятувальні кола», — поставити їм запитання, які вже звучали сьогодні.

Рятувальна операція триває доти, доки кожен учень не дасть правильної відповіді.

Як дана форма фронтального опитування працює на основну ідею підвищення психологічної привабливості уроку?

По-перше, протягом перших 5-7 хвилин уроку вже кожен учень «виступив», причому дав правильну відповідь, і це вже йому приємно й додає впевненості.

По-друге, не пропала дарма домашня праця, і можна спробувати розвинути успіх.

По-третє, коли всі кидаються на допомогу тим, хто замешкався на старті, в класі з'являється атмосфера єдності й доброзичливості. Нарешті, протягом цих 5 хвилин у класі звучить корисна навчальна інформація, необхідна для

подальшого просування, причому звучить з вуст учнів, і її потрібно слухати (раптом це саме питання трапиться й мені?). Важливо, щоб усе відбувалося по-доброму, без тиску, і зміцнювало в дітей переконаність, що їм це під силу.

«Морський бій». Це, по суті, ігрова форма перевірки домашнього завдання, що дозволяє залучити в процес не двох-трьох учнів, а практично весь клас. Військова назва дуже умовна, однак відбиває розпал пристрастей під час даної процедури, що цілком природно: всім учням флоту, який переміг, оцінки підвищують на бал, а ті, хто програв, відповідно, цей бал втрачають.

Отже, на арені бою — три флоти (три ряди парт), що відправляють у бойову розвідку екіпажі з двох учнів до дошки. Поки розвідники готуються до активних дій, основні сили добирають озброєння для атаки і планують оборону під керівництвом адміралів.

У мирній термінології це має вигляд повторення навчального матеріалу, підготовки і розподілу питань за темами «супротивників». Усю цю діяльність координує учень, призначений учителем, який володіє всією повнотою адміральської влади. За три-чотири хвилини починається власне бій (чи перевірка домашнього завдання — кому як подобається).

Після відповіді першого екіпажа другий і третій флоти «обстрілюють» його запитаннями з теми, потім самі відповідають на не менш підступні запитання, що надходять від першого флоту, потім настає черга другого формування і т.д.

Роль учителя в цій грі неможливо переоцінити, особливо в перших «боях». Треба встигати озвучувати оцінки запитань і відповідей, передавати право «пострілу» наступній команді, не забуваючи при цьому вчасно залучати в процес гри пасивних учнів, а крім цього, час від часу «мінувати» ігрове поле каверзними запитаннями. Після двох-трьох таких ігор, коли діти зрозуміють і приймуть правила гри, ці функції можна передавати асистентам.

Використання даної ігрової форми дає змогу залучити до активної діяльності більшість учнів, підвищує їхню зацікавленість у підготовці до уроку,

сприяє створенню сприятливого психологічного клімату на уроках і формуванню позитивної установки до навчання.

«Рятувальна експедиція». Десь у горах зазнав аварії авіалайнер з коштовним вантажем на борту, і ми споряджаємо рятувальну експедицію. Клас розбивається на групи, кожна з яких отримує маршрутний лист із вказівкою орієнтовного напрямку пошуку (з формулюванням головних питань з досліджуваної теми) і стартового завдання (наприклад, нескладного завдання за пройденим матеріалом).

Далі процес пошуку може бути організований у такий спосіб: група отримує від учителя уривок радіограми від потерпілих під час аварії й намагається його розшифрувати (уривок може містити, наприклад, опис і результати експерименту з досліджуваної проблеми, а група має їх інтерпретувати й використовувати, відповідаючи на запитання з нової теми).

Завдання для поетапного рішення проблемної ситуації складають заздалегідь, і вони мають різний ступінь складності.

Отже, до мети можна просуватися різними шляхами: або вибираючи багато простих завдань, або найкоротшим, але більш складним маршрутом. Розташування груп, а також темп їхнього просування до мети фіксують на карті-схемі на дошці. Періодично з'являються «привали», під час яких групи здійснюють допомогу відстаючим. Група, яка першою досягла мети, отримує той самий «коштовний вантаж» у вигляді високих оцінок. Гра на цьому може не закінчуватися. Переможці розходяться по групах, що залишилися, й допомагають їм у боротьбі за друге місце тощо. На завершення уроку вчитель іще раз нагадує суть проблеми, і всі групи формулюють своє бачення її розв'язання.

«Хрестики-нулики». На дошці — традиційне для цієї гри поле 3х3см. Перемагає, як завжди, команда, яка першою zakresлить рядок із трьох секторів. Ходи роблять по черзі. Причому, якщо команда, яка вибрала сектор, із завданням справляється, в ньому виставляють її знак (скажімо, хрестик), а якщо

завдання не виконано, — сектор програний і в ньому з'являється знак суперників (нулик) без будь-яких зусиль з їхнього боку.

Така форма була придумана в Клубі Знавців десятих років тому і, за всієї простоти, приховує в собі дуже великий потенціал, тому що дає змогу максимально урізноманітнити види діяльності учнів.

Сектори можуть бути такими: «задача» — розв'язати розрахункову задачу; «шпаргалка» — назвати чи дописати формулу; «?» — відповісти на запитання вчителя або суперника; «вірю-не вірю» — вибрати з декількох тверджень правильне; «поле чудес» — закінчити визначення явища чи поняття; «кімната сміху» — несерйозне завдання, але зі змістом; «практикум» — виконати практичне завдання; «бліц» — три нескладних завдання виконати за хвилину; «супербліц» — завдання виконує одна людина тощо. В процесі уроку проводять дві відбіркові і фінальну ігри, причому під час ігор кожній команді видають жетони для тих гравців, які були найбільш корисні для команди під час відповіді на дане запитання.

Наприкінці уроку переможці отримують додаткові призові жетони, їх підраховують і перетворюють на оцінки, які виставляють у журнал за бажанням учнів.

Добірка вправ для стимулювання пізнавальної активності учнів на уроках ЯДС.

Ігри: «Космічний політ»: «Знайди серед тварин звірів»; «Чиє дитинча?»; «Жива та нежива природа»; «Лікарські рослини»; «Обери правильну дорогу».

Завдання: 1. Коли дороги висихають після дощу швидше: влітку чи восени? Чому? 2. Поясніть, чому взимку майже завжди випадає сніг, а не дощ? 3. Чому в зимовий час, якщо відчинити квартиру у повітрі утворюється туман, а в теплу погоду ми цього не помічаємо? 4. Чому взимку багаття горить яскравіше, ніж улітку? 5. Коли утворюються крижані бурульки: до відлигу чи в мороз? 6. Чому рослини не можна поливати в сонячну погоду? 7. Які комахи мають такі ж назви як і ссавці? (Жуки-носоріг, олень, слоник, метелик-

ведмедиця). 8. Павук не комаха. Чому? 9. Чому течія річки посередині швидша, ніж біля берегів? 10. Моря весь час поповнюються прісною водою річок. Проте солоність морської води не зменшується. Чому? 11. Які тварини ростуть протягом усього життя? (Риби). 12. Чи п'є жаба воду? 13. Які зайці добре плавають? (морські зайці – тюлені).

Розробка патріотичного уроку- квесту «Україна різноманітна» (скорочено)

Мета: збагачувати знання дітей про квіти, їх вшанування як оберегів людського життя, їхнє значення у віночку. Розвивати інтерес до народних звичаїв та обрядів, пов'язаних із квітами. Сприяти розвитку логічного мислення, пізнавальних здібностей та інтересів, уваги, фантазії, пам'яті. Вчити бачити красиве і корисне поряд.

У ході гри розвивати швидку реакцію на сигнал, спритність, швидкість, сміливість.

Виховувати любов до своєї Батьківщини, дружність та згуртованість, бережливе ставлення до природи рідного краю.

Хід гри***Вчитель.***

Є край, де найкращі у світі пісні

І цвітом чарує калина

Де сонечко вперше всміхнулось мені,

Де дім мій — моя Україна.

Ми є діти українські, Хлопці та дівчата,

Рідний Край наш Україна,

Красна та багата.

Я дитина українська,

Вкраїнського роду,

Українці — то є назва

Славного народу.

Привіт усім, хто не любить сумувати, нудьгувати, хто знає багато і хоче про це розказати.

Вітаємо всіх на патріотичному квесті «Україна різноманітна».

Умови та правила гри:

1. У грі беруть участь 3 команди по 5 учасників.
2. Кожна команда отримує маршрутний лист, на якому вказано 7 станцій.

3. Учасники зобов'язані пройти по черзі усі станції.

4. На кожній станції будуть різні завдання. Після кожного виконаного завдання, команда отримає один елемент українського віночка (квіти: ромашка, мак, волошка, сонях; пшеничний колосок; жовту і синю стрічки), який буде означати, що станцію успішно пройдено.

5. Команда, котра найшвидше збере усі елементи українського віночка (7) буде переможницею.

6. Наприкінці гри, команди разом на стенді викладають український віночок з тих квіток, які отримали на кожній станції після виконаного завдання.

Вчитель. Сьогоднішня наша гра присвячена дорогій Батьківщині, милій Україні, яку ми всі дуже любимо. Україна для нас — найрідніша, найдорожча найкраща у світі, бо це наша рідна земля.

І зараз під звуки чарівної мелодії ми перенесемося на золоті поля нашої Батьківщини.

Не можна уявити хлібне поле без його супутників – без чудових квітів: ромашок, волошок, маків.

І саме іменами таких чарівних квітів називаються наші команди. Прийшов час представитись командам.

Капітан першої команди:

Ми команда «**Ромашки**»

Ми ромашки – квіти милі,

Пелюстки в нас білі-білі.

В парах весело кружляєм,

Жовтим оком всім моргаєм.

Ромашка не тільки прикрашає луки і поля, але і приносить здоров'я людям, лікує від різних хвороб. За красу і корисність люди дуже полюбили ромашку. Цю скромну і милу квітку вплітають у віночки, щоб дитина ніжною та здоровою була, бо ромашка здоров'я береже. Ромашка – символ доброти та ніжності.

Ця квітка має чудодійну силу. Якщо букетик покласти біля дитини, вона

добре спатиме. Чи давала вам мама чай з ромашки, коли у вас боліло горлечко? Чай із сухих квіточок ромашки дають дитині від болів у шлунку. Над паром промивають очі, полощуть горло, роблять компреси на забиті місця. Ось яка корисна ця квітка. Тому цю квітку слід не тільки берегти, а й розмножувати, щоб не загинуло ромашкове поле.

Капітан другої команди:

Ми команда «**Волошки**»

Ми волошки серед літа
Танцювали вальс у житі.
Всі веселі, всі в обнові
В нас віночки волошкові.

Волошка – символ дівочої краси, ніжності, душевного тепла. Вважається, що волошки мають значну магічну силу як оберіг від злих духів, лихої долі та всіляких напастей — витівок лукавого. Тому їх навіть вирощують при садибах, освячують на Маковея та Великого Спаса.

Волошка теж лікує людей. Відвар сухих квіток волошки треба пити при хворобах шлунку та при сильному кашлі. Цим самим відваром можна промивати очі, що закисають, натирати шкіру, коли свербить. Так ця квітка допомагає людям.

Капітан третьої команди:

Ми команда «**Маки**»

Запалали в чистім полі
Ніби промені червоні,
То палає в полі так
Польовий, червоний мак.

Мак – символ безмежності зоряного світу, здоров'я, краси; оберіг; персонаж українського фольклору. Образ-символ мак в українському народному світобаченні пов'язаний із його чудодійними властивостями. За давніми віруваннями, мак оберігає людину від злих духів (відьом, упирів).

Якщо насінням маку посипати домівку, туди не зможе проникнути лиха сила, аж поки не збере всі зернятка. Зерно маку освячували на Маковея або Спаса.

Рослина ця відома із сивої давнини. Існує багато легенд про походження цієї квітки. Є перекази, що мак виріс із крові убитих героїв, які боронили свій народ. Тому вважалося, що ця квітка – символ любові та ненависті: червоні пелюстки – це любов, а чорна серцевина – ненависть.

Вчитель. Українська земля щедро обдарована природою. Близько 5000 видів рослин вплетені у різнобарвний вінок української флори. Праліси Полісся і зелених Карпат, різнотрав'я дніпровських лук, безкраї лани золотої пшениці, квітучі сади, квітники навколо біленьких хат – усе це мальовнича Україна, її неповторна краса.

Вчитель. Предки вірили, що рослини-обереги проганяють все лихе. Віночки не тільки для краси носили, а й щоб зло відігнати. І нині в Карпатах подекуди сплітають віночки навіть для корів, коли вперше виганяють їх на пашу.

Вчитель. Український вінок – це своєрідний оберіг. У нього є чарівна сила, що біль знімає, силу береже, тому, що кожна квітка – лікар-оберіг. В народі існує дуже багато видів вінків і ми сьогодні теж сплетемо свій барвистий український вінок.

Вчитель. А квіти для віночка ви отримаєте на кожній станції, якщо виконаєте завдання. Отож розпочинаємо гру, а з якої станції розпочне гру кожна команда, визначить жеребкування.

1. **Станція «Розумнички»** (Вікторина)
  2. **Станція «Пазл»** (Із пазлів скласти карту областей України.)
  3. **Станція «Коштовності фольклору»** (З'єднати прислів'я.)
Батьківщина-мати,	Українська держава.
Всюди добре,	немає України.
Рідна земля – мати,	земний рай.
Рідний край –	умій за неї постояти!
Без верби і калини	а вдома найліпше.

Наша слава –

а чужа – мачуха.

4. Станція «Умілі ручки» (За зразком команда робить одну аплікацію)

5. Станція «Перлини України»

Погляньте-но на малюнок. Що ви на ньому бачите?

Правильно, це – перлина – велика коштовність, яку важко знайти на дні глибокого океану, а якщо вдається комусь знайти у мушлі таку коштовність, то, вважається, що цій людині неймовірно пощастило. Наша Україна теж має перлини, а знаєте які?

Завдання. В кожному рядку записані символи. Серед них необхідно знайти національні символи України. Пальма, калина, ялина. Береза, клен, верба. Місяць, зірка, тризуб.

Чорнобривці, кактус, гвоздика. Віночок, хустинка, шапка, вишитий рушник.

6. Станція «Таночок» Українська народна гра «Чий вінок кращий?»

Кожна група стає в коло. На слова: «Візьмемося за руки Підемо на луки, Там сплетемо віночок.

Станемо в таночок. Діти беруться за руки і йдуть по колу. На останні слова зупиняються й піднімають руки вгору. «Чий найкращий вінок, Той і піде в танок».

Діти швидко опускають руки на плечі своїх сусідів. Вчитель відзначає, в якому колі учні швидше поклали руки на плечі і додержують форму кола. Діти з відзначеного кола танцюють під музичний супровід. Усі інші їм аплодують.

7. «Вінок для моєї України»

Український віночок здавна вважається дівочою красою, оберегом кожної дівчини. Починали носити віночки з 3-х років і до самого весілля. Перший

віночок плела мати, кожен рік додавалося по квітці, і у 7-ми річної дівчини – красуні у віночку мало бути 7 квітів, а усього у віночку 12 квіточок.

Вінок – це не просто краса, а й шанований оберіг, знахар душі. Сьогодні ми познайомимося з його квітами.

Завдання. Знайти у таблиці назви рослин, що входять до українського віночка. Уквітчати ними Україну(розвісити квіти навколо карти України у формі серця.)

Ведуча. Ось і підійшла до закінчення наша гра.

Ви сьогодні всі старались

Квітів стільки назбирали:

Мак жагучий, сонях жовтий,

Колоски пшеничні

І ромашки, і волошки

Й синьо-жовті стрічки.

Після цих зусиль старанних,

Виконавши всі завдання

Станьмо дружно у півколо

І сплетімо віночок школі. (*Нагородження переможців*)